

**GÖÇE MARUZ KALMIŞ 9-11 YAŞ ÇOCUKLARIN KENDİLERİNİ
DIŞA VURMA AÇISINDAN RESİMLERİN YORUMLANMASI
(Diyarbakır Örneği)**

Berivan EKİNCİ

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı
Resim-İŞ Öğretmenliği Bilim Dalı İçin Öngördüğü
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

MALATYA

2008

**GÖÇE MARUZ KALMIŞ 9-11 YAŞ ÇOCUKLARIN KENDİLERİNİ
DIŞA VURMA AÇISINDAN RESİMLERİN YORUMLANMASI
(Diyarbakır Örneği)**

Hazırlayan: Berivan EKİNCİ

Danışman: Yrd. Doç. Mesut YAŞAR

**İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı
Resim-İş Öğretmenliği Bilim Dalı İçin Öngördüğü
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

(Malatya, Temmuz 2008)

ONAY SAYFASI

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Enstitümüz Güzel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Öğretmenliği Yüksek Lisans öğrencisi Berivan EKİNCİ tarafından Yrd. Doç. Mesut YAŞAR danışmanlığında hazırlanan “GÖÇE MARUZ KALMIŞ 9-11 YAŞ ÇOCUKLARIN KENDİLERİNİ DIŞA VURMA AÇISINDAN RESİMLERİN YORUMLANMASI” başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan *Yrd. Doç. Dr. Metin YERLİ* *Metin Yeri*
Üye *Yrd. Doç. Mesut Yaşar* *Mesut Yaşar*
Üye *Yrd. Doç. Dr. Mehmet Üstüner* *M. Üstüner*

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

16.07....../2008

Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

S. Kemal Kartal

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak savunduğum ‘‘Göçe Maruz Kalmış 9-11 Yaş Çocukların Kendilerini Dışa Vurma Açısından Resimlerin Yorumlanması’’ başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Berivan EKİNCİ

ÖNSÖZ

Yüzyılı aşkın bir süredir çocuk resimleri üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bu süreden öncesine ait çizimler yok denecek kadar azdır. Muhtemelen kalıcılığı olmayan nesne üzerine yapılmış olmalarından veya çizimlerin ilgi çekici ve saklanmaya değer olmadıkları için günümüze kadar ulaşmaları mümkün olmamıştır.

18. yüzyılda birçok değişik ülkede çocuk resimleri biriktirme, onları betimleme ve sınıflandırmalara gerek duyulmuştur. 1877 yılında İngiltere’de Charles Darwin, küçük oğlu Doddy üzerinde yapmış olduğu çalışmaları yayımlarken; İtalya’da da Corrado Ricci, çocuk çizimleri hakkındaki ilk kitabını yayımlamıştır. Yağmurdan kaçıp sığınmak için bir kapı aralığına giren Corrado Ricci, orada duvar üzerinde gördüğü çocuksu çizimden etkilenip esinlenmiştir (Cox, 1992). Bu durum Ricci’nin çocuk çizimleri üzerindeki ilk ve etkili araştırmaları yürütmesine yol açmıştır. Ricci eğitim görmeyen küçük çocukların büyük çocuklardan ve yetişkinlerden farklı çizim yapma nedenlerini öğrenmek istemiştir. Ricci’nin çalışmalarına konu olan farklı statülere sahip çocuk çizimleri, bu araştırmanın esin kaynağı olmuştur.

Araştırmada göç olgusu ele alınarak Diyarbakır iline herhangi bir sebepten dolayı göç etmiş ve göç etmemiş çocukların resimleri yaşları da göz önüne alınarak yorumlandırılmak suretiyle, göç olgusunun çocuklar üzerinde bıraktığı etkiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren danışman hocam Yrd. Doç. Mesut YAŞAR’a, değerli bilgilerini benimle paylaşan, tezin şekillenmesinde katkı sunan ve sonuçlanması için teşvik eden hocam Dr. Mehmet ÜSTÜNER’e teşekkür ederim.

Alan çalışmamda yardımcı olan okul yöneticilerine ve öğretmenlerine, resimlerin yorumlanmasında katkı sunan; Prof. Dr. Zafer GENÇAYDIN’a, Prof. Dr. Hasan PEKMEZCİ’ye, Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ’a, kaynakları ile destek

veren hocam Öğrt. Görv. Fuat AYIK'a, tezin yazım aşamasında beni yalnız bırakmayan arkadaşım Ruken KAHRAMAN'a, manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme ve çalışma süreci içerisinde farklı biçimlerde emeği geçen herkese şükranlarımı bir borç bilirim.

**GÖÇE MARUZ KALMIŞ 9-11 YAŞ ÇOCUKLARIN KENDİLERİNİ DIŞA
VURMADA RESİMLERİN YORUMLANMASI
(Diyarbakır Örneği)**

Yüksek Lisans Tezi; Hazırlayan: Berivan EKİNCİ

Danışman: Yrd. Doç. Mesut YAŞAR

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

Resim-İş Öğretmenliği

Temmuz 2008

ÖZET

Sanayi devrimi ile birlikte, kırsal kesimden kentlere doğru gelişen göç, yirminci yüzyılda gelişmiş ülkelerde uluslararası, kıtalararası ve denizaşırı olan dış göç dalgasına yol açmıştır. Az gelişmiş ülkelerde ise feodal ilişkilerin devam etmesi ve şehirleşme sürecinin tamamlanmaması sonucu iç göç yaşanmıştır. Bu tür ülkelerde çoğu zaman dış etmenlerden kaynaklı olarak yaşanan göç, çoğu kez olumsuz sonuçlar doğurabilmiştir. Ülkemizin doğu ve güneydoğu anadolu bölgeleri sanayinin gelişmediği, feodal ilişkilerin devam ettiği bir ülke olarak iç göç yaşayan ülkelerden biridir. Ülkenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Diyarbakır bugün sanayinin gelişmediği bir kent olmasına rağmen, bölgede yaşanan güvenlik sorunundan dolayı sürekli kırsaldan kent merkezine istem dışı oluşan bir göçe maruz kalmaktadır. Bu durum toplumda çeşitli değişimlerin ve sarsıntıların yaşanmasına ve bu alanda çeşitli araştırmalar yapılmasına neden olmaktadır.

Araştırma kapsamında Diyarbakır il merkezinde herhangi bir nedenden dolayı, genellikle iç göçe maruz kalmış ailelerin göçü yaşayan çocukları ile bu çocuklarla aynı sınıfi paylaşan göç etmemiş 9-11 yaşları arasındaki çocukların yapmış olduğu resimler kendilerini dışa vurma açısından incelenmiştir. Bu amaçla bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle, gerçekleşen göç mağduru çocukların resimleri ile göçe maruz kalmayan çocukların resimleri arasında, resmi meydana getiren unsurların farklı olup olmadığı incelenmiştir. Bu inceleme için çocuklara yaptırılan

serbest konulu kuru boya resimler, resmi oluşturan çizgi, renk, doku, kompozisyon, biçim, oran-orantı, perspektif, ifade vb. açısından alan uzmanlarına incelettirilmiştir. Uzmanların resimler hakkındaki görüşleri ve yorumları resimler arasındaki farklılığın belirlenmesinde temel olmuştur.

Bir nüfus hareketi olarak göç hareketinin analizi, Türkiye’de gerçekleşen göçler ve bu göçlerin yarattığı sonuçlar üzerinde durulmuştur. Diyarbakır ilinin son yıllarda aldığı yoğun göçün bireyler üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Çocukların farklı yerleşim yerlerine gelerek yaşadıkları durumlar üzerinde durulmuş, bu çocukların kendilerini resim yoluyla nasıl ifade edebilecekleri tartışılmıştır. Hedef alınan grubun hangi aşamalarda olduğunu anlamak için çocuk resimlerinin gelişim basamakları irdelenerek bir dışa vurum aracı olan resmin, dışavurumu açıklanmıştır. Ayrıca yaratıcı bireylerin yetiştirilmesi gerekli olduğundan, yaratıcılık kavramına da değinilmiştir.

Yoğun göç alan bölgelerden olan Diyarbakır ilindeki göçe maruz kalan öğrencilerin yer aldığı üç okul seçilmiştir. Bu öğrencilerden göçe maruz kalmış 55 öğrenci ve göçe maruz kalmayan 55 öğrencinin yaptığı resimler, resim alanında dört öğretim üyesine gösterilerek resimler hakkında onların yorumları alınıp kayıt edilmiştir. Öğretim üyelerinin resimler hakkındaki yorumları analiz edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda göçe maruz kalan çocukların yapmış oldukları resimlerin, çocukların resimsel gelişimi açısından yaşlarına göre geri oldukları ve çevrelerinde görüp etkilendikleri kültürel ve sosyal yaşantıları, olayları, anılarını ve duygularını yansıttıklarını ancak anlatımda yeterli düzeyde olmadıkları görülmüştür. Göçe maruz kalmayan çocukların da yapmış olduğu resimler sonucu sanatsal gelişim seviyelerinin altında olduklarını, çevrelerinde sıklıkla gördükleri nesnelere resimlerini çizdiklerini ve bunları anlatmada yetersiz oldukları gözlenmiştir.

Anahtar Kelime: Göç, göç etmiş çocuk, çocuk resimleri, dışavurum.

**INTERPRETATION OF THE PAINTINGS OF 9-11 YEAR-OLD CHILDREN
EXPOSED TO MIGRATION IN TERMS OF EXPRESSING THEMSELVES
(Diyarbakır Province Case)**

Master of Art Thesis submitted by Berivan EKİNCİ

Advisor: Assistant Professor Mesut YAŞAR

Art Teaching, Department of Teaching Fine Arts, Institute of Social Sciences,
İnönü University

July, 2008

ABSTRACT

Following the industrial revolution, the increasing trend of migration from rural regions to urban settlements caused a surge of international, intercontinental, and overseas migration in developed countries during the 20th century. The less developed countries, however, witnessed an internal migration since the feudal relations persisted and they failed to complete their urbanization process. In such countries, the migration trend generally caused by the external factors has resulted in negative consequences. Turkey with a poor industrialization process and persistent feudal relations in the East and Southeast Anatolian regions is one of the countries experiencing internal migration. Though it is not an industrialized province, Diyarbakır, located in the Southeast Anatolian Region, is constantly exposed to an uncontrolled migration from the rural settlement towards the city center as a result of the security problems in the region. This causes various changes and depressions in the society, and gives way to various researches about the situation.

In this research, the paintings by children aged 9-11 whose families had to migrate to Diyarbakır city center for any possible reasons generally exposing their children to the effects of internal migration and the paintings by their classmates were analyzed in terms of expressing themselves. For this analysis relevant art experts were asked to examine the colored pencil paintings of no certain theme by the children in terms of their line patterns, color, texture, composition, form,

proportion, perspective, expression etc. The views and comments by the experts about the paintings provided the basis for determining the difference between the paintings.

For the analysis of migration movement as a population movement, previous migrations in Turkey and their consequences were handled. The impact of intensive migration to the province of Diyarbakır in recent past on individuals was also discussed. The experiences of children arriving at different settlements were dwelled upon discussing how these children can express themselves through painting. In order to understand at which stages the targeted group is, the developmental stages of child paintings were examined and the expressiveness of the painting as a means of expression was explained. Moreover, the term creativeness was also mentioned since there is a need to raise creative individuals.

For selecting the participants of the study, three schools in Diyarbakır which were attended by students exposed to migration were chosen. Within these schools, 55 students exposed to migration and 55 of their classmates not exposed to migrating were selected to conduct this study in which their paintings were analyzed by four university lecturers who are experts of art. These experts' comments about the paintings were recorded and analyzed by researcher.

The analysis revealed that the paintings by the children with a migration history are behind, considering their age, the standard painting developmental stage of children, and they illustrate the cultural and social experiences, events and feelings surrounding and affecting the children, but they are poor in expression. Similarly, the analysis of the paintings by children without any migration history revealed delayed artistic development, illustration of materials they frequently see around, and poor expression of these materials.

Keywords: Migration, migrated children, paintings by children, expression.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
GRAFİKLERİN LİSTESİ.....	xiv
TABLolarIN LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvii

1. BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	1
1.2. Araştırmanın Problemi	1
1.3. Araştırmanın Alt problemi	2
1.4. Araştırmanın Sayıltıları	2

2. BÖLÜM

GÖÇ KAVRAMININ SOSYOLOJİK ANALİZİ VE TÜRKİYE'DE

YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ	3
2.1. Göç Olgusunun Tanımlanması	3
2.2. Göç Türleri	4
2.3. Türkiye'de Göç Hareketleri.....	5
2.4. Diyarbakır'da Göç	6
2.5. Göçün Etkileri	9
2.5.1. Göç sonrası ortaya çıkan sorunlar	10
2.5.2. Kente uyum	10
2.5.3. Aile içi ilişkiler.....	11
2.5.4. Eğitim durumu	12
2.5.5. Göç sonrası çocukların eğitim öğretim koşulları	13
2.6. Göçün Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	14
2.6.1. Çocukların Karşılaştığı Göç Temelli Sorunlar.....	15
2.7. Çocuk Resimleri	17
2.8. Çocuk Resimlerinin Özellikleri.....	19
2.8.1. Eşzamanlı (Simultaneous) Görünüm	19
2.8.2. Saydam Resimler	19

2.8.3. Boy Hiyerarşi Özelliği (Monerism)	20
2.8.4. Düzleme Özelliği	20
2.8.5. İstifleme Özelliği.....	21
2.9. Çocuk Resimlerinin Gelişim Evreleri	22
2.9.1. Karalama Evresi (2-4 Yaş).....	22
2.9.2. Şema öncesi dönem (4-7 Yaş).....	24
2.9.3. Şematik dönem (7-9 Yaş).....	25
2.9.4. Gerçekçilik (Gruplaşma) dönemi (9-12 Yaş).....	26
2.9.5. Görünürde doğalcılık dönemi (Mantık dönemi/ 12-14 Yaş).....	28
2.10. Çocuk Resminde Çizgisel Gelişim Aşamaları	29
2.11. Çocukta Dışavurumculuk	32
2.12. Çocukta Yaratıcılık.....	38

3. BÖLÜM

YÖNTEM.....	40
3.1. Evren ve Örneklem.....	40
3.2. Veri Toplama.....	40
3.3. Verilerin Analizi ve Değerlendirmesi	41

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR.....	44

5. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	51
KAYNAKÇA.....	53
RESİMLER.....	56
ÖZGEÇMİŞ	85

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik	Sayfa
Grafik 1. Köyden Diyarbakır'a göçün nedenleri	9
Grafik 2. Eğitim durumu (6 yaş ve üstü)	13
Grafik 3. 7-21 yaş okuma-yazma bilmeyenler	13
Grafik 4. Çocukları çalışan ailelerin oranı(14 yaş ve altı çocuklar).....	15
Grafik 5. Cinsiyete göre göç etmeyenler	42
Grafik 6. Göç edenlerin geldikleri bölgeler ve cinsiyete göre dağılımı	42

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Diyarbakır ve ilçeleri 2000 yılı nüfus sayımı sonuçları.....	7
Tablo 2. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen çocukların dağılımı	16
Tablo 3. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen ve çalışan çocukların dağılımı	16

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Göç etmiş ailenin kız çocuğunun yaptığı 1. Resim.....	34
Şekil 2. Göç etmiş ailenin kız çocuğunun yaptığı 2. Resim	35

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklama
DiE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DBB	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi
GYODER	Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
TMMOB	Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği
E	Erkek
K	Kız
Y	Yaş

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Diyarbakır il merkezinde, yaşamakta olan ve göçe maruz kalmış 9-11 yaş çocukları ile birlikte yine aynı yaş gruplarından aynı sınıfi paylaşan çocukların bir dışavurum aracı olarak yaptıkları resimlerinin incelendiği tezin giriş bölümünde; araştırmanın önemini içeren araştırmanın amacı, araştırmanın problemi, araştırmanın alt problemleri ve araştırmanın sayıtlıları yer almaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı göçe maruz kalmış 9-11 yaş çocuklara yaptırılacak resimlerin göçe maruz kalmamış aynı yaş grubundaki çocukların resimlerinin karşılaştırılması yoluyla mevcut veya olası problemlerinin tespiti amaç edinilmiştir.

Araştırma, göçe maruz kalmış 9-11 yaş çocukların kendilerini dışa vurmada resimlerini analiz ettirilmesi konusu üzerine inşa ettirilmiştir. Bu bağlamda, bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle, kendi isteği dışında yaşam alanını terk etmesi ya da ortamının nüfusa yaşayacak olanak bırakmaması sonucu gerçekleşen göç mağduru çocuklara resim yaptırılarak, bu resimlerinden elde edilen veriler analiz ettirilerek, göç olgusunun çocuklar üzerinde bıraktığı etkiler değerlendirilmiştir.

1.2. Araştırmanın Problemi

Göçe maruz kalan çocukların resimleri ile göçe maruz kalmayan çocukların resimleri arasında, resmi meydana getiren unsurların farklılığının nasıl yorumlanacağı sorusundan hareketle çocuk resimleri analizleri veriler ışığında değerlendirmeğe çalışılmıştır.

Özellikle ‘‘Göçe Maruz Kalmış Çocuk Resimleri’’nin incelenip yorumlanması, ilerde bu alanda yapılacak araştırmalara ışık tutacağı ve alanında yapılan ilk çalışma olmasından dolayı da önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Alt Problemleri

Göçe maruz kalan çocukların resimleri ile göçe maruz kalmayan çocukların resimleri arasında; a) çizgi, b) renk, c) doku, d) kompozisyon, e) zemin-biçim, f) oran-orantı, g) mekan, h) zaman, ı) denge, i) ahenk, j) birlik, k) hareket, l) hacim, m) boyut, n) ışık-gölge, o) perspektif (derinlik) açısından farklılığı nasıl yorumlanmaktadır?

1.4. Araştırmanın Sayıtları

Göçe maruz kalan çocuklar ile maruz kalmayan çocukların resimleri arasında resmi oluşturan öğeler açısından fark vardır.

9-11 yaş çocukları yapmış oldukları resimlere kendi duygularını yansıtabilmektedirler.

9-11 yaş çocukları yaptıkları resimlere yaşadıkları çevrede var olan mekanları, figürleri, eşyaların özelliklerini katabilmektedirler.

Kız çocuklarının ve erkek çocuklarının resimlerinde kullandıkları motifler, farklılıklar göstermektedir.

BÖLÜM 2

GÖÇ KAVRAMININ SOSYOLOJİK ANALİZİ VE TÜRKİYE’DE YAŞANAN GÖÇ HAREKETLERİ

Araştırmanın bu başlığı altında, araştırmanın verileri ile çakıştırılacak göç olgusunun kavramsal tanımı, göç türleri, Türkiye’de gerçekleşen göç hareketleri ve bu hareketlerin insanlar üzerinde bıraktığı etkiler incelenecektir.

2.1. Göç Olgusunun Tanımlanması

Göç, ‘‘Coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir’’ (Özer, 2004, 11). Akgür’e göre, (1997) ‘‘Dinamik bir süreç olarak göç, belli bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere ya da nispeten sürekli olarak (bir yılı aşkın süreler) gitmesi anlamına gelir.’’ Göçle ilgili pek çok farklı tanımlama yapılmasına rağmen ortak nokta yer değiştirme olgusudur.

Tarihsel boyutta kitlesel nüfus hareketleri; istila (kuşatma), fetih ve kolonizasyon (sömürge kurma) göç biçiminde görülmüştür. Değişik biçimler ve isimler altında yaşanan göç olgusu insanlığın başladığı ilk dönemlerden beri yaşanan bir olaydır. Bu anlamda göçler, daha iyi yaşamın koşullarına erişmek amacıyla yavaş yavaş yeryüzüne yayılma ve o güne değin keşfedilmemiş doğal kaynakların bulunduğu yerlere dağılma, biçiminde gerçekleşmiştir (Akgür, 1997, 45).

20. yüzyılı göç çağı olarak adlandırıldığını belirten Özyurt (2005, 211), Kymlicka’dan da aktardığına göre; göç olgusu, dünyanın çeşitli yerlerinde toplumları değişik kültürlerle kaynaştırarak çok kültürlü bir toplum biçimine getirmektedir. Küreselleşme kalabalık bir uluslar arası, kıtalar arası ve denizaşırı göç dalgasına yol açmıştır. Ayrıca göç, istihdam ve sosyal hizmetler politikası üzerinde önemli etkilerde bulunduğu için her zaman devletler tarafından sıkı bir kontrole tabi tutulmak istenmiştir.

Özetlemek gerekirse, ‘‘Bireyler, içinde yaşadıkları durumdan hoşnut olmadıklarında, yaşam koşullarını iyileştirmek ve çeşitli konularda değişik beklentilerini gerçekleştirmek için g ederler’’ yargısına varılmaktadır (Akgür, 1997, 55). Bu bağlamda yapılan çalışmada; herhangi bir nedenden dolayı, genellikle i göçe maruz kalmış aile ve bu ailelerin g yaşayan çocukları hedef alınmıştır. lke iinden ve Diyarbakır il merkezi çevresinden, il merkezine göç etmiş ailelerin çocuklarının yaptıkları resimler üzerine yapılan bir araştırma hedeflenmiştir.

2.2 G Türleri

Günümüzde gler, i gler (internal migration) ve dış gler (external migration) olmak üzere iki Şekilde gerçekleşmektedir. İ gler ülke içerisinde yerleşim birimleri arasında sürekli yerleşmek amacıyla yapılan yer değiştirmelerdir. Bir başka deyişle ig, belli bir zaman dilimi içinde belli bir yerleşme alanında yaşayanların kendi iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanlar olarak tanımlanmaktadır. Dış gler ise; uzun süre kalmak, çalışmak ve yerleşmek için bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir (zer, 2004, 11). Kimi zaman kendi iradeleri dışında zoraki yapılan g hareketleri de bu tanımlamaya dahil edilebilir. Bunlar kalıcı veya belli bir süreyi kapsayabilen yer değişikliği de olabilmektedir (Bağlı-Binici, 2005, 89). Bu iki g türü dışında, gönüllü ve zorunlu yapılan gler de mevcuttur.

‘‘Gönüllü g, insanların kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda, bir kentten diğerine ya da bölgeye olan yer değiştirmedir’’ (Özkalp, 1990, 211). Zorunlu g ise, ‘‘bireylerin özgün yaşam alanından (habitatından) zorunlu ve elinde olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılmasıdır’’ (Gürel, 2001, 141). Örneğin; devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik ve benzeri konularda aldığı kararların yerine getirilmesi aşamasında nüfusta oluşturulan hareketlilik, zorunlu g oluşturmaktadır (Akkaya, 1979, 23).

2.3. Türkiye’de Göç Hareketleri

Türkiye ve Osmanlı devleti kurulduklarından itibaren çeşitli nedenlerden dolayı yoğun nüfus hareketlerine maruz kalmıştır. Aslında Türkiye ve Osmanlı devleti tarihinin bir göç tarihi olduğu öne sürülebilir. 15.yy.dan 17.yy.a kadar Osmanlı hükümeti yeni fethedilmiş topraklar üzerine koloni oluşturmak, toprağı işlemek ve vergi gelirlerini arttırmak amacıyla aşiretleri Balkanlar ve Anadolu’ya yerleştirmiştir. Osmanlı devleti 18.yy.da, özellikle Rusya ve Avusturya’ya ve 19.yy.da yeni oluşmuş Balkan devletlerinde toprak kaybetmeye başlayınca, büyük sayıda Müslüman ve Türk modern Türkiye’nin elinde bulunan topraklara göç edip yerleşmiştir. 1783 ile 1913 arasında Türklerden ve Müslümanlardan oluşan yaklaşık 6 milyon insan Osmanlı devleti sınırları içinde göç etmiş ya da göç etmeye zorlanmış. İç ve dış göçlerin toplumu en fazla etkilediği dönem olan Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923’te kuruluşundan sonra ise, ya nüfus mübadelesi anlaşmaları sonucu ya da mülteci veya göçmen olarak 1,5 milyon civarında ek insan Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya’dan Türkiye’ye gelmiştir (Karpat, 2003).

Erkan’ın (2004, 138) Akşit’ten aktardığına göre, Türkiye’de iç göç hareketleri 1950 öncesi aşiretlerin ve Yörüklerin yaygın yer değiştirmeleri; Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgelerinin ovalık kesimleri ile dağlık kesimleri arasında üretim biçimiyle alakalı olarak mevsimlik göçlerin giderek yoğunlaştığı söylenebilir. 1950-1985 yılları arası ise köyden kentlere doğru olan göçün başlayıp, doruklarına ulaştığı ve daha sonra yavaşladığı dönem 35 yıllık bir dönemdir. Köyden kente net iç göç 1945-1950 arasında 214,000 iken, 1950-1955 arasında 904,000’ye çıkmıştır. Büyük bir sıçrama ile başlangıç sayıyı 4’e katlamış olan 900,000 civarındaki bu miktar daha sonraki iki beşer yıllık dönemde de aynı kalmıştır. 1965-1970 yılında tekrar bir sıçrama olmuş ve köyden kente göç edenlerin miktarı bir önceki sayıyı 2’ye katlamış ve 1,939,000’e ulaşmıştır. Daha sonraki iki beşer yıllık dönemde bu miktar pek fazla değişmemiş, hatta 1975-80 arasındaki beş yılda 1,692,000’e düşmüştür. 1980-1985 döneminde köyden kente net içgöç bir önceki beş yıllık dönemin göç sayısını 1,5’e katlayarak 2,582,000’e ulaşmış ve 1985-1990 döneminde de çok az bir artış kaydederek hemen hemen aynı kalmıştır.

Kırsal alanlardan kentlere doğru ortaya çıkan büyük göç, bugünkü toplumsal yapıyı belirleyen öğelerdendir. Göç hareketinin nedenlerinden olan tarımsal üretimin makineleşmesi kentlere göç etmenin ardında yatan başka bir öğedir. Makineleşmenin insan gücüne olan gereksinimi azaltması sonucunda işini yitiren işçiler kente göç etme gereksinimi duymuştur (Kongar, 1995, 377-400).

1985'ten sonra Türkiye'de özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'nun bir bölümünde, bölge dışına ve bölgenin bazı önemli kentlerine yoğun olarak göç olayı yaşanmıştır. 1985'ten sonra Türkiye'nin diğer bölgelerindeki göç trendinde bir düşüş meydana gelmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan terör olayları nedeniyle göçün en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir. Bölgede başta Adana ve Mersin olmak üzere İzmir ve İstanbul gibi kentlere yönelik yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır. Bununla beraber aynı dönemde Güneydoğu Anadolu'nun önemli kentleri olan Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Batman kent merkezlerine; Doğu Anadolu'da ise Van kent merkezine kitlesel göç ortaya çıkmıştır. DİE'nin verilerine göre 1990-2000 yılları arasında şehirlerdeki nüfus artış hızı Diyarbakır'da binde 31, Batman'da binde 44, Van'da binde 53, Şanlıurfa'da binde 42 ve Antep'te binde 31 olarak rapor edilmiştir. (Erkan, 2004, 138-139).

2.4. Diyarbakır'da Göç

Çeşitli sebeplerden dolayı en çok göç alan ve en çok göç veren iller arasında yer alan Türkiye'nin 9. büyük kenti olan Diyarbakır 2000 yılı sonuçlarına göre yıllık nüfus artışı hızı, ‰ 21.84, Türkiye genelinde ise ‰ 18.34'tür. Diyarbakır'ın nüfus artış hızı Türkiye genelinden daha yüksektir. 2000 yılı DİE sayım sonuçlarına göre Türkiye genelinde nüfus artış hızı ‰ 25.4 iken Diyarbakır'da ‰ 32.14'tür. "Diyarbakır 2000 nüfus sayımına göre 1.362.708 nüfusu ile Güneydoğunun büyük kentlerinden biridir. İl merkezinin toplam nüfusu 545.000'dir. Kilometrekareye düşen insan sayısı Türkiye ortalaması 88 iken Diyarbakır'da bu sayı 90'dır." Diyarbakır il merkezi ve ilçelerine ait 2000 yılı nüfus sayımı sonuçları (DİE verilerine göre) aşağıda tabloda gösterilmiştir

(Tablo 1. Kaynak: www. Diyarbakirvaliligi@gov. tr)*. Çevre illere de yoğun göç veren Diyarbakır hızlı büyümenin neden olduğu olumsuzlukları yaşayan illerden biri durumundadır. Kente göç eden nüfus için gerekli istihdam alanlarına sahip olmaması sorunların daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Bağlı ve Binici, 2005, 106-107).

Tablo 1. Diyarbakır ve ilçeleri 2000 yılı nüfus sayımı sonuçları

İlçeler	2000 Genel Nüfus Sayımı			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	721.463	545.983	175.480	42.39	37.87	57.89
Bismil	126.885	61.182	65.703	24.14	42.90	9.36
Çermik	46.050	15.843	30.207	-6.43	-4.25	-7.55
Çınar	58.583	13.282	45.301	14.95	27.58	11.53
Çüngüş	15.521	4.708	10.813	-9.49	17.93	-19.42
Dicle	39.861	9.861	30.000	10.24	59.94	-1.87
Eğil	21.631	4.827	16.804	6.59	0.50	8.41
Ergani	87.467	47.333	40.134	10.68	23.64	-2.71
Hani	31.794	10.918	20.876	10.22	6.16	12.42
Hazro	18.755	6.189	12.566	-24.53	-34.37	-19.31
Kocaköy	13.069	5.678	7.391	0.64	29.10	-16.77
Kulp	40.454	15.825	24.629	-22.14	75.02	-55.74
Lice	24.877	11.927	12.950	-63.79	-2.48	-99
Silvan	116.298	64.136	52.162	5.61	5.45	5.80
TOPLAM	1.362.708	817.692	545.016			

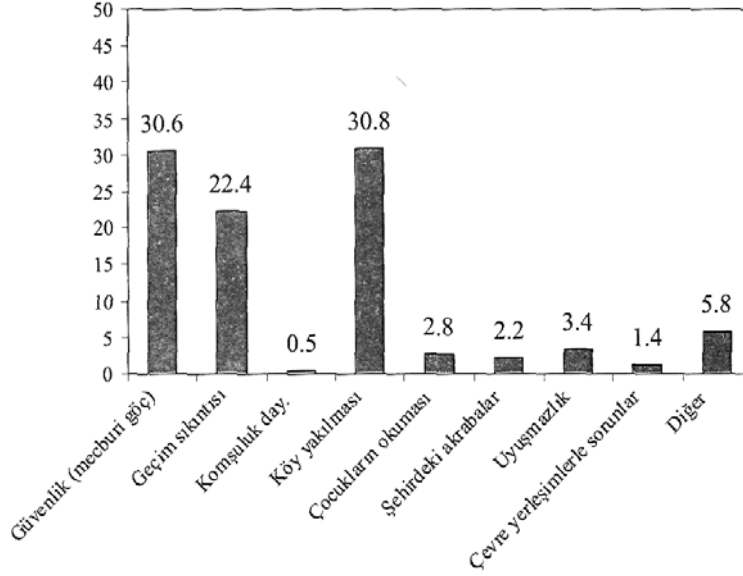
*5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile genişleyen Büyükşehir Belediye sınırları dikkate alınarak şehir ve köy nüfusu yeniden belirlenerek tabloya işlenmiştir.

Diyarbakır'ın kentleşme sürecine baktığımızda Türkiye'nin büyük kentlerine benzer bir gelişim göstermekle birlikte, kentte hızlı bir biçimde yaşanan göç plansız yerleşimlerin oluşmasına neden olmuştur.

Bugün kentin karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, hızlı bir biçimde gerçekleşen göç dalgasından dolayı fiziki ve sosyal olarak hazırlıksız yakalanmış olmasının neden olduğu problemlerdir. Ayrıca tüm gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi Türkiye'de de göç süreci henüz tamamlanabilmiş değildir. Göç sonucu oluşan uyum/uyumsuzluk devam eden bir süreç olduğu için de köy/kent ayrımını belirleyen sınırlar net değildir. Bu sorunların en açık olanı ise, kente göç edenlerin hem sosyolojik, hem de psikolojik olarak kentte yaşamaya hazır olmamalarıdır. Bu durum ise hem kentin kentsel bir kimlik kazanmasını engellemekte, hem de fiziki olarak planlı bir kentin gerçekleşmesini imkansız hale getirmektedir. Artan nüfus oranı ile kırsal kesim yerleşmelerinde çeşitli nedenlerle tutunamayan gruplar kentli olabilmenin hiçbir yaşamsal özelliğini düşünmeden ve çeşitli zorlayıcı nedenlerle kente göç etmenin yollarını aramak zorunda kalmışlardır. Nitekim 1927 yılında Diyarbakır ilinde %24.4 olan kentleşme oranı, 1950 yılına kadar hemen hemen aynı düzeyde devam etmiş, bu yıldan sonra da sürekli bir artış göstermiş, 2000 yılında %60'a ulaşmıştır. İl genelinde aile büyüklüğü 6.8'dir (Türkiye genelinde ise 5.22'dir) ve bu oran kırsal kesimde de yaklaşık aynı düzeydedir (Erkan ve Bağlı, 2005, 111-113).

Diyarbakır'ın nüfusu 2006 yılında 1.5 milyon, nüfus payı yüzde 2.04'dür. Diyarbakır'ın nüfus artış hızı 2006 yılında yüzde 1.56 ile Türkiye nüfus artışının (1.28) üzerindedir. Diyarbakır önemli ölçüde göç vermektedir. Diyarbakır'ın 2006 yılındaki yüzde 1.56 nüfus artışı içinde kent kaynaklı nüfus artışı yüzde 2.05, verilen göç oranı ise yüzde 0.49'dur (GYODER Gayrimenkul Araştırma Raporu – 4, <http://www.nethaber.com/NewsDetails.aspx?id=47580>).

Çeşitli nedenlerden dolayı göç alan Diyarbakır iline göç etme nedenlerinden bazıları Grafik 1'de görülmektedir. Grafikten de anlaşılacağı gibi göç etme nedenlerinin başında köy yakılması, güvenlik amaçlı yapılan mecburi göç ve geçim sıkıntısı etkili olmaktadır.

Grafik 1. Köyden Diyarbakır'a göçün nedenleri (%)

Kaynak : (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 18)

2.5. Göçün Etkileri

Araştırmanın bu kısmında özellikle 2000 yılları sonrasında Diyarbakır'a göç etmiş ailelerin kente yerleştikten sonra göçün kendileri üzerinde nasıl etkiler bıraktığı ele alınacaktır.

Kitlesel boyutta yaşanmış olması nedeniyle, göç eden gruplar kent merkezindeki mevcut koşulları özümseyememiş, aksine kentsel alanlar hızla kırsal kimliğe bürünmeye (köyselleşmeye) ve gettolaşmaya başlamış; Göç sonrasında, yeni yerleşim alanlarına uyum sürecinde, kadın ve çocuklar açısından mevcut verili değerler sistemi ile sokaktaki yaşam çatışmış, bu durum çocuk ve kadın grupların önemli bir bölümünde davranış bozukluklarına yol açmıştır. Diyarbakır'da, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, kayıt dışı ekonominin kendi kuralları çerçevesinde, çocuk işgücünün kullanıldığı, bir başka anlatımla çocuk istismarının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Ancak, bu istismarın boyutlarına ilişkin henüz ciddi araştırmalar gerçekleştirildiği söylenemez (<http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.asp>).

2.5.1. Göç Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar

Yaşanan yoğun göç sonrasında, kent merkezinde başta sağlık, eğitim, konut ve istihdam olmak üzere çok boyutlu sorunların erkeklerden daha fazla kadın ve çocukları etkilediği belirtilmektedir. Sağlık en olumsuz gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk nedeniyle kişiler sağlık hizmetlerinden faydalanamamakta; sağlık kuruluşuna başvurup muayene olsa bile, ilaçlarını alamamakta, özellikle bulaşıcı hastalıklarda tedavinin yeterli olmaması bu hastalıkların taşıyıcılığını arttırmaktadır. Tifo, sarılık, dizanteri gibi salgın hastalıklar çoğalmıştır. Çocuklarda beslenme yetersizliğine bağlı olarak boy-kilo oranlarındaki olumsuzluklar görülmüştür. Korku, içe kapanıklık, gece altına işeme gibi şikayetlere sıklıkla rastlanıldığı rapor edilmiştir (DBB, 2006; TMMOB, 1998, 46-50).

2.5.2. Kente Uyum

Türkiye'deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden birisidir. Türkiye'deki kentleşme olayının ardında yatan temel öğenin kırsal alanlardan, kentlere yapılan göç olduğunu göstermektedir. Kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan "itici göçler", Türkiye'deki kentleşme süreci açısından çok önemli bir etki sahibi olarak gözükmektedir. Kentsel bölgelerdeki yaşam koşullarının zorluğu, bütünüyle, büyük kentlerin çevrelerini sarmış olan gecekondu'lara yansımaktadır (Kongar, 1995, 397-420).

Göç edenler, Diyarbakır iline yerleşimin ilk dönemlerinde kente uyum konusunda büyük sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Özellikle orta yaş ve üstü kesimlerde kent yaşamına ilişkin sorunlar daha ciddi düzeylerde yaşanmıştır. Göç edenler uzun süre sadece kendi köylüleri ve mahalle içinde tanıdıkları kişilerle ilişki kurabilmişlerdir. Yaşadıkları yerdeki ya da yakın mahallelerdeki kahvehaneler erkekler için en önemli sosyal mekanlar olmuştur. Kadınların sosyal ilişkileri ise genelde ev içinde veya yakın komşu ve akrabalarla sınırlı kalmıştır. Göç eden aileler, ev dışından sağlamak zorunda oldukları ihtiyaçlarını genelde mahalle içindeki bakkallardan satın alma yoluna gitmektedir. Bunun önemli bir nedeni de mahalle bakkallarının borçla mal satmasıdır. Genelde mahalle sakinleri sadece sağlık sorunlarının giderilmesi ve iş arayışları amacıyla mahalle dışına çıkmaktadır (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 24).

2.5.3. Aile İçi İlişkiler

Gecekondu ailelerinin hemen hemen hiçbiri köyüne geri dönmeyi istememektedir. Bu isteksizliğin nedeni bir ölçüde, kent yaşamına sağlanan uyum ve ileriye dönük beklentilerse, bir ölçüde de, köydeki durumun gerçekten umutsuz oluşudur. Aslında, ailelerin pek çoğu, köylerinde günlük yaşamlarını sürdüremedikleri için kente göç etmişlerdir. Köyde bırakılan bir umut, ya da özlem yoktur. Bu anlamda aileler, göç etmeye zorlanmış, önlerinde başka bir seçenek bırakılmamıştır. Hiç kuşkusuz bu durum, gecekondu ailesinin kentsel çevreye uyumunu kolaylaştırıcı bir etki yapar. Ailenin kente uyum sağlamaktan başka olanağı bulunmadığı için, bu konuda gerçekten büyük bir çaba harcanır ve sonuç genellikle olumludur. İşte bu durum tam bir değişmeyi belirler. Ailenin yalnızca günlük yaşam alışkanlıkları değil, yaşama bakış biçimi ve tutumu da değişir. Türkiye'deki aile, özellikle gecekondu bölgelerinde anlamlı bir değişme işlevini yerine getirmektedir. Göç olayı sonunda, ailenin tüm toplumsal ilişkileri değiştiğinden, bireyleri için yeni ve yüksek beklentiler yarattığı gibi, yeni değerlerinde kaynağı olmaktadır (Kongar, 1995, 433-440).

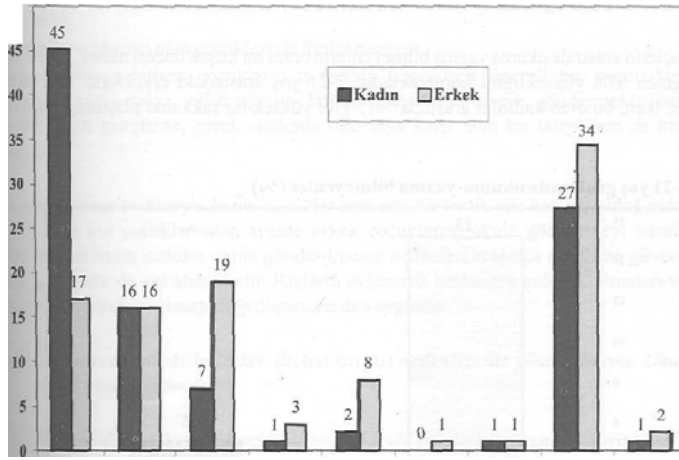
Kongar'ın (1995) bahsettiği gibi göç, yeni beklentiler ve yeni değerleri beraberinde getirir. Ancak köyden kente genellikle zorunlu göç edip Diyarbakır'a gelen aileler aile içi ilişkiler konusunda aile fertlerinin sıklıkla dile getirdikleri husus aralarındaki diyalogun gittikçe kopuyor olmasıdır. Varolan toplumsal değerler açısından ailenin geçiminden birinci derece sorumlu tutulan babaların, işsizlik ya da yeterli kazanç temin edemediği için çocuklarının taleplerini karşılayamaması, aile içi ilişkileri zedelemekte ve babalar çocuklarından kaçma yönünü seçmektedir. Bazı ailelerde ise babalar ailenin geçimini çocukların sağlaması beklentisi ve talebi içerisine girmektedir. Çocukların iş bulamaması durumunda ise baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler bozulabilmektedir. Sorunların çözümünde ortak kararlar alamayınca, aile fertleri birbirine yabancılaşmakta ve iletişim kopukluğu yaşanmaktadır. Bu da aile bireylerinin içlerine düştükleri durumdan tek tek kendilerine özgü çıkışlar bulmalarına neden olmaktadır. Kadınlar ise genellikle erkekler ile çocuk ve gençler arasında arabulucu ve tampon görevini üstlenmekte. Sorunların çözülemediği durumlarda her iki kesim arasında ezilen kişi de çoğu kez kadınlar olmakta. Bu takım yaşanan birçok olumsuzluklar sonucunda erkeklerin eşlerine kötü davranabilmekte ve şiddet uygulamalarına giriştikleri rapor edilmiştir. Tabii ki iletişimsizlik ve şiddet her ailede mevcut değildir; tam tersine bazı ailelerde yoksullukla bağlantılı sorunlar bireyler

arasında daha sıkı bir dayanışma doğurmaktadır (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 33-34).

2.5.4. Eğitim Durumu

“Düşük okur-yazarlık, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri en önemli toplumsal sorunlardan biridir” (Kongar, 1995, 388-389). “Orta Öğretim Sanat Öğretimi” adı altında yapılan bir panel de öğrenme biçimlerinde göç eden öğrenciler üzerine de değinen katılımcılar; bir öğrencinin öğrenme yolu, kendi kültürüne göre biçimlenir. Kimi kültürler kuralcı, katı, kimileri ise esnektir. Göreceli olarak sürekli bir yerde yaşayan insanlar yerleşik öğrenciler olarak düşünülür. Bir yerden başka bir yere göç edenlere ise göçmen öğrenciler denir. Göçer öğrenciler gruplar halinde yerlerine bağlı kalmadan çalışmayı yeğledikleri belirtilmektedir. Berry, “Yerleşik öğrencilerin sosyal bilgileri, kendi durumlarına daha uygun buldukları için, daha iyi öğrendiklerini, ancak genelde, öğrenme ya da bellek yetilerinde hemen hemen hiç fark olmadığını göstermiştir” (Kırıçoğlu-Stokrocki, 1997, 2.33).

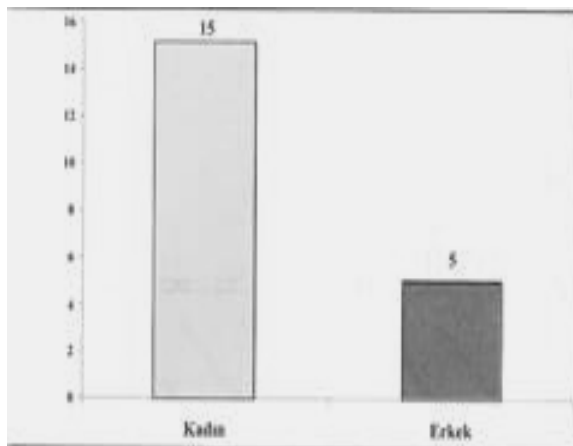
Diyarbakır örneklemesinde ise, göçün en yoğun yaşandığı dönemde mahalle okullarında aşırı öğrenci yığılması meydana gelmiş, sınıflardaki öğrenci mevcudu ikiye hatta bazı okullarda üçe katlanmıştır. Birçok çocuk köylerinde okul olmadığı ya da okula gidemedikleri için mahalle okullarına başladıklarında yaşlarının sınıf arkadaşlarına göre daha büyük olması nedeniyle sorunlar yaşamışlardır. Ayrıca, genel olarak köylerdeki eğitim kalitesinin şehirdekinden daha düşük olması ilk yıllarda birçok çocuğun okulda başarısız olmasına neden olmuştur. Grafik 2’den de görüleceği gibi göç eden mahallelerde eğitim durumları oldukça düşüktür. Kadınların %45’i, erkeklerin ise %17’si okuma-yazma bilmemektedir. Yine, kadın ve erkek nüfusun %16’sı sadece okur-yazar durumdadır. Lise mezunlarının ve halen lisede okuyanların sayısı son derece düşük olduğu grafikte belirtilmiştir. Okur-yazar olmayan kadın oranının yüksek olmasına karşılık, kente yerleşme ile birlikte kız çocukların okula gönderilme oranında artışlar olmuştur. Aileler, hem kız hem de erkek çocuklarını 8 yıllık eğitime göndermeye çalışmaktadır (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 35-36).

Grafik 2. Eğitim durumu (%) (6 yaş ve üstü)

Kaynak : (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 35)

2.5.5. Göç Sonrası Çocukların Eğitim-Öğretim Koşulları

Ekonomik nedenlerle çocuklarını okula göndermekte zorlanan aileler, ancak iki çocuğundan birisini okula gönderebildiği durumlarda ise, tercih genellikle erkek çocuklardan yana kullanılmaktadır. 6 yaş ve üstü erkek nüfusun %34'ü 8 yıllık ilköğretim okullarına devam ederken, bu oran kız çocuklar arasında %27'e düşmektedir (Grafik 2) (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 35).

Grafik 3. 7-21 yaş okuma-yazma bilmeyenler (%)

Kaynak : (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 36)

Kente yapılan göç ile beraber çocukların eğitim imkanına sahip olması çocuk ve gençlerin arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı önceki nüfusa oranla düşmüş olmasına rağmen hâlâ yüksekliğini korumaktadır. 7-21 yaş arasındaki erkeklerin %5'i okuma-yazma bilmez iken, bu oran kadınlar arasında %15 gibi yüksek bir rakama ulaşmaktadır (Grafik 3). Eğitim olanaklarının olmasının yanında çocukların okul masraflarına ve ek olarak okul yöneticilerinin ailelerden okulun giderleri için para istemeleri geçim sıkıntısı yaşayan ailelerin maddi olanaklarını aşmakta ve bazı durumlarda çocuklarını okuldan almalarına neden olmaktadır (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006).

Gerek ebeveynler, gerek öğrenciler mahallelerdeki okulların eğitim kalitesinden memnun değildir. Öğrenciler, okullarda verilen eğitimin kendilerini hazırcılığa alıştırdığını ve ezberci bir eğitim sisteminin hâkim olduğunu dile getirmektedir. Ebeveyn ve öğrencilerin bu memnuniyetsizliğinin nedenleri olarak; a) okullarda öğretmen sayılarının yetersiz olması ve buna bağlı olarak boş geçen ders sayısının fazlalığı, b) okulların fiziksel koşullarının kötü olması, c) Sınıf mevcudunun normalin çok üstünde olması (60-80 kişi), d) annelerin önemli bir bölümünün Türkçe bilmediği ya da az bildiği için çocukların okula başladıklarında öğretmenlerinin söylediklerini anlamakta güçlük çekmesi, e) eğitim materyallerinin sınırlılığı, f) sokakta çalışıp okula düzenli olarak devam edemeyen çocukların varlığı, g) mevsimlik göçe giden aile sayısının fazla olması nedeniyle normal eğitim süresinde aksamalar yaşanması, h) aile tarafından çocukların ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması (harçlık, beslenme, yardımcı kitaplar v.b), ı) Ebeveynlerin öğrenci olan çocuklarıyla ilgilenmemesi gibi nedenler belirtilmektedir. İlköğretimden sonra kızların okula gönderilmeme nedenleri arasında okulların güvensiz bir ortam olarak görülmesi de yer almaktadır. Öğrencilerin çalışma ve ev koşulları birlikte düşünüldüğünde okulda başarılı olmalarını sağlayacak ortamın olmadığı gözlenmektedir. Kalabalık ev ortamı çocukların evde verimli ders çalışmasını engellemektedir. Çalışan çocuklar kendi içinde buldukları durumu gayet iyi tahlil ederek kardeşleriyle ilgili şu dilekte bulunmaktadır: Kardeşlerimizin bizim gibi çalışmasını istemiyoruz. Oyun oynasınlar, okula gitsinler, derslerine daha iyi çalışsınlar (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 36-39).

2.6. Göçün Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Türkiye’de göçün etkileri pek fazla araştırılmasa da yoğun göç alan Amerika Birleşik Devletleri’nde bu konularla ilgili oldukça geniş araştırmalar yapılmaktadır. Sabuncuoğlu, (1998, 6-7) Wood, Lempers, Kisier’den aktardığına göre, araştırmacılar, ABD’de çok fazla nüfus hareketlerinin yaşanması ailelerin sıkça taşınmasının okul çağı çocuklarının büyümesi, gelişmesi, öğrenme bozuklukları, okul başarısızlığı ve davranış

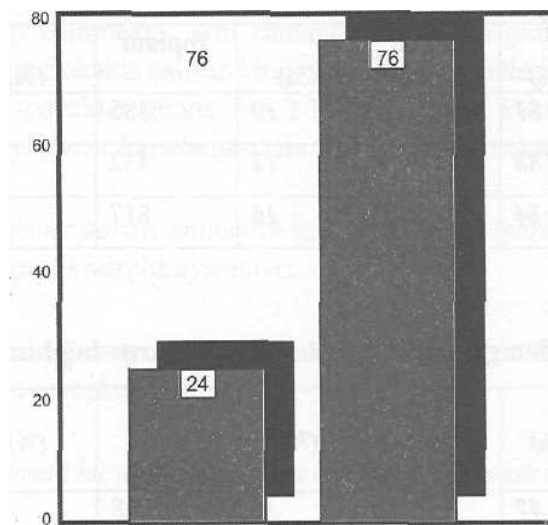

bozuklukları üzerine etkisini araştırmış ve “6-17 arası çocukların ebeveynlerinden anketler aracılığıyla bilgi toplanmıştır. Sonuçta sık sık aile taşınmasının okulda yıl kaybı artmış ve davranışsal sorunlarla ilişkili olduğu bulunmuştur.” Göç çocuklar için kendi yaşadıkları ile birlikte ailelerin yaşadıkları travmaların (incinme, sarsıntı) yansımaları ile katmerleşir. Bir stres kaynağı olarak göçle birlikte yaşanan ekonomik zorlukların ebeveyn sıkıntısı üzerinden çocuklara ve çocuklarla olan ilişkilere yansımaları aile yaşamını olumsuz yönde etkilediği bildirilmiştir. Çocuğa yönelik doğrudan bir travma görülmesine de ebeveyni etkileyen stres çocuğa yansımaktadır.

2.6.1. Çocukların Karşılaştığı Göç Temelli Sorunlar

Uluslar arası alanda yapılan göç çalışmaları, göç edenler arasındaki en riskli gruplar, çocuklar, ergenler ve kadınlar olduğunu bir kez daha hatırlatmıştır (Szapocnik vd:1993, 48; Westermeyer:1986, 39; Trovato, 1986, 32). Göç eden ergen ve çocuklarda en sık rastlanan problemler, geleceksizlik ve güvensizlik duygusu, uyku problemleri, kabuslar, benlik çatışma, psiko-somatik semptomlar, iki dillilikten kaynaklı dil problemleri (örneğin kekemelik), okul başarısızlığı, davranım bozuklukları, anksiyete bozuklukları, depresyon, somatik bozuklukları, enurezis (altını ıslatma) ve travma sonrası stres bozukluklarıdır (Cadoret, 2005).

Grafik 4: Çocukları çalışan ailelerin oranı(14 yaş ve altı çocuklar)

Kaynak : (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 51)

Açlık düzeyinde bir yoksullukla karşı karşıya olan aileler istemeyerek de olsa çocuklarını insani olmayan koşullardaki işlere göndermektedir. Yetişkinlerin iş bulamaması veya buldukları işlerden elde ettikleri gelirle aileyi geçindirememesi sonucu önemli sayıda çocuk çeşitli işlerde çalışarak ailelerinin geçimini sağlamaktadır. Ailelerin %24'ünde 14 yaşın altındaki çocuklar ailenin geçimine katkıda bulunmakta ya da tüm aileyi geçindirmektedir (Grafik 4) (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 51).

Tablo 2. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen çocukların dağılımı

	Okula giden	%	Okula gelmeyen	%	Toplam	%
Kadın	311	81	74	19	385	100
Erkek	378	88	54	12	432	100
Toplam	689	84	128	16	817	100

Tablo2, ilköğretim çağındaki çocuklar içinde okula giden ve gitmeyenlerin dağılımını vermektedir. Erkek çocukların %88'si okula giderken bu oran kız çocukları için %81'e düşmektedir. Genel olarak, 7-15 yaş arasındaki çocukların %16'sı okula gitmemektedir. Bu yaş grubunda bulunan toplam 432 erkek çocuktan 113'ü (%26), toplam 385 kız çocuktan ise 38'i (%10) çalışmaktadır (Tablo2 ve Tablo3). Çalışan erkek çocukların %78'i hem okula gidip hem çalışmakta %28'i ise okula devam etmemektedir. Çalışan kız çocuklarının %47'si hem çalışıp hem okumakta %53 ise okula gitmeyip sadece çalışmaktadır. (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 52).

Tablo 3. 7-15 yaş grubunda okula giden/gitmeyen ve çalışan çocukların dağılımı

	Okula giden ve çalışan	%	Okula gelmeyen ve çalışan	%	Toplam	%
Kadın	18	47	20	53	38	100
Erkek	88	78	25	22	113	100
Toplam	106	70	45	30	151	100

Kaynak : (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 52)

Çocukların işe gönderilmesi aile içi ilişkileri zedelemekle birlikte birçok çocuğun evdeki baskı ortamından kurtulmak için evden kaçma planları yapmaktadır. Çocukların bazıları çalışması için okula gönderilmemekte, bazıları ise hem çalışmakta hem de okula gitmektedir. Sokakta çalışan çocuklar mendil, sakız, peçete satıcılığı,

ayakkabı boyacılığı ve pazarlarda el arabası ile taşımacılık işleri yapmaktadır. Bunun dışında trafik ışıklarının olduğu yerlerde cam silen çocukların ve dilencilik yapan çocukların da var olduğu rapor edilmektedir (UNDP, Kalkınma Merkezi, 2006, 50-52).

2.7. Çocuk Resimleri

Çocuk, resmi öğrenerek değil, kendiliğinden yani resim belleğinden yararlanarak yapıyor ve çocukluğa özgü bir teknik kullanıyor. Bu nedenle de yaptıkları çocukça oluyor. Onun için biz de onlara çocuk resmi diyoruz. Çocuk resimleri yalnız çocukların içinde yaşadıkları topluma uyma yeteneklerini ortaya koymakla kalmaz, onların araya sıkıştırdıkları duygu ve düşüncelerini de yansıtır. Ayrıca yetişkin sanatçı gibi çocuk da çalışmalarından etkilenmek ve böylece yaptığını yaşamak ister. Resim yapma çabası çocuğun yaratma ihtiyacını karşılıyor ve izlenimleri yeniden yaşama olanağını veriyor. Resmin çocuk için doğal bir anlatım aracı olmasının nedenlerinden biri çocuk psikolojisinin biçimi somutlaştırma özelliği taşımasıdır (Bingöl, 1975, 18-98).

Bütün çocuklar resim yapar. Fakat resimlerine yansıyan konular ve özellikler onların çevre ve kültür farklılıklarından dolayı çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların kendini dışa vurdukları resimlerinde kullandıkları imgeler onların çevre kültürünün esinlediği inançlardan doğan bazı imgelerden ve sosyolojik etmenlerin etkisinden oluşmaktadır. San'ın Schwertfeger'in görüşlerinden aktardığı gibi, çocuk resimlerinde, sanat tarihsel süreç içerisinde kıyaslanırsa, erken Mısır, erken Antik ve Romanik çağların üslubuna benzer olarak zenci sanatı ve folklorik sanatla çocuk resmindeki anlayışın benzerliğini belirtmektedir. Çocuk işin ve eşyanın özüne inerek soruna yaklaşır. Burada görsel niteliklerin değil, yaşantılara ilişkin içerikler rol oynamaktadır (San, 1979, 123-160).

Schwertfeger'in söylediklerine benzer olarak Eyüboğlu, (1976, 114-121) Kültür ve Sanat adlı dergideki makalesinde “Bugün bizi şaşırtan çocuk resimlerini bütün dünyaya kabul ettiren ustaların Negro adıyla nitelenen heykelleri yontanlar, bizim kilimlerimizi dokuyan, heykellerimizi işleyen, çoraplarımızı örenler” olduğunu söylemektedir. “Bunlar çocuk elinden çıkan işler değildi ama çocuksu kokuyordu buram buram” diyerek çocuk resimleri ve çocuksu arasındaki farkı da ortaya şöyle

koymaktadır: “Çocuk, çocuğun kendisi resim yapar, ama çocuksuyu büyükler bile bile yapar. Çocuksu bir sevinçtir, çocuksu bir tekrar, çocuksu bir coşmadır” demektedir.

Eyüboğlu'nun çocukların resimleri üzerine söyledikleri sözler kendisinin de bu olay karşısındaki şaşkınlığını oldukça açık yansıtmaktadır:

İlk günler resim dolabında eğlencelik sayılan, bugün birdenbire zamanımız resim dünyasının önemli konularından birisi kesildi. Bugünün ressamı resim alanında birçok yol düşünüp dururken, resim alanında hiç akla gelmeyecek Alicengiz bir yol daha peyda oluyor: Çocuk resimleri. Şose desem değil, asfalt desen hayır!. Keçi yolu gibi, sırat köprüsü gibi belalı bir şey. Öyle bir yol ki yolcusu yalnız çocuklar. Onlar bu yoldan taklitçi ressamların, nakışçı ressamların bin bir zahmetli dönemeçler kıvrılarak vardıkları yere bazen uçarak, bazen çölün ateşinden yüzerek ve her zaman güle oynaya varmış postu sermişler (Yalçın, 1953, 6).

Yavuzer, (2000, 12) “belirli bir kas olgunluğuna eriştikten sonra her çocuk, kağıt üzerinde birtakım çizgi ve figür denemelerinde bulunur. Bireysel zeka ve kişilik faktörlerinin yanı sıra, çocuğun çevre ile olan etkileşimi ve günlük deneyimleri bir çocuğun çizgisini başka bir çocuğun çizgisinden farklı kılan başlıca etmenlerdir” diyerek çocukların deneyimleri ile resimlerinin şekil aldığına; “Çizme, boyama, inşa etme gibi etkinlikler karmaşık süreçlerden oluşur. Çocuk bu çabaları sırasında çeşitli öğeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur, böylelikle deneyim kazanır. Resim faaliyeti sırasında birey, konu seçimi ve yorumlamasıyla bize salt bir resim örneği vermemekte, resimden öte bilgiler de sunmaktadır” sözleri ile de çocuğun kağıdı bir dışavurum aracı olarak kullandığına dikkat çekmektedir.

Çocuğun bir eğlence aktivite olarak yaptığı resimlerinde kendini dışa vurmada kullandıkları simgeler oldukça önemlidir. “Sanat etkinliği sürecinde simge, bir yaşantının imgesidir. Çocuk tarafından algılama sırasında toplanırlar. Simgeler, düşünme süreçleri açısından önemlidirler; çünkü çocuğun dünyasını yalın ve dolaysız olarak yansıtan araçlardır” (San, 1979, 119).

2.8. Çocuk Resimlerinin Özellikleri

2.8.1. Eşzamanlı (Simultaneous) Görünüm

Özellikle aynı yaş grubu içindeki bu çocukların çizimlerinde resminin konusunu oluşturan öğelere benmerkezci bir bakış açısı ile yaklaşırlar. Her olayı, konuyu kendi görüş açılarıyla değerlendirirler. İçgüdüsel etkiler görülür. Varlıkları gördüklerinden daha çok, bildikleri gibi çizerler (Artut, 2007, 253).

Çocuklar birbirleri ile alakalı olayları bir bütün halinde düşünürler. Mesela bir ağaç çizmek istediklerinde ağacın toprak altında kalmış köklerini ve ya yandan görülen başa iki göz koyma ya da yandan (profilinden) başa konulan gözün cepheye bakması çocukların resimlerinde görülen özelliktir. Bu özellik yerel sanat örneklerinde de görülen en arkaik biçimleme özelliği olduğu görülür.

2.8.2. Saydam Resimler

Çocuk aynı anda görülmesi mümkün olmayan çeşitli manzaraları betimlemek için ilginç bir yöntem kullanır. Bir objenin içinde veya arkasında bulunan ve görünmemesi gereken şeyleri sanki görüyormuş gibi çizer. Bir evi önden çizerken aynı zamanda içine insanları da oturtur. Böylece evi saydamlaştırır. Çocukların yaptığı çizimlerde bazen çocuğun var olduğunu bildiği ama normal olarak göremediği öğeler hala bulunabilir. Bunun sonucunda saydam ya da röntgen çizim denen şeffaf resim ortaya çıkar; bu, Lugué'nin zihinsel gerçeklik (entelektüel realizm) diye tanımladığı evrenin belirleyici bir niteliğidir (Yavuzer, 2000, 46).

Çocuk resimlerinde sıkça rastladığımız bu özellik, onların algıladıkları bir biçimde tüm konuyu detaylarıyla şeffaf bir biçimde göstermek istemelerindedir. Yavuzer'in yukarıda bahsettiği “Çocukların yaptığı çizimlerde bazen çocuğun var olduğunu bildiği ama normal olarak göremediği öğeler”e örnek olarak anne karnında bebeği gösteren çocuk resmi verilebilir. Gençaydın, (1987, 59) ise saydam resimler için çocuğun anlatımcı özelliğinden kaynaklandığını, konuyla ilgili bildiklerini eksiksiz olarak betimleme ve bunları hazır bulduğu yüzeye sığdırma kaygısının bir sonucu olduğunu belirtir.

2.8.3. Boy Hiyerarşi Özelliği (Monerism)

Kehnemuyi, (1977) monerism terimini şöyle açıklıyor:

“Sanatçının doğayı incelemesi sonucu, tahayyül ve iç dünyasına dayanarak orantıları abartılmış biçimlerle ortaya koyduğu bir tür anlatım yoludur.”

Çocuk resmi dilinde ise sanat eğitimcileri buna “Boy Hiyerarşi Özelliği” terimini kullanmaktadır diyen Ayık, (1996, 48-51) görüşlerini şu cümlelerle sürdürmektedir: “...burada monerismi orantsız ve abartılı dışavurumcu resimler için kullanmamız gerekir. Örneğin minyatür resimlerde boy hiyerarşi dediğimiz türde, yani minyatürün geleneksel şema karakterine uygun bir istiflemeye, nakkaş ister önde ister arkada olsun perspektif kuralını hiçe sayarak padişahı ayrıntılı ve büyük olarak işler. Protokol sırasına göre insanlar büyüüp küçülür. Çocukta ve Arkaik sanatlarda görülen bu tarz resimlere abartılı olarak çizilmiş resimler de diyebiliriz.”

Aynı zamanda çocuk önemseydiği kişileri rahatlıkla görülebilecek şekilde resmin merkezinde diğer varlıklardan daha büyük çizerek ona verdiği değeri ve sevgisini ifade etmeye çalışır.

2.8.4. Düzleme Özelliği

“En çok 5 ve 7 yaş grupları içinde görülen ve mekan kavramının temelini oluşturan bu özellikte çocuk, resmini yaptığı yüzeye uydurmaya çalışır. Burada nesnenin görüldüğü gibi değil, görülmesi gerektiği biçimde algılanıp, çizme çabası söz konusudur”(Artut, 2007, 251). Çocuk anlatmak istediklerini yüzeye uydurma kaygısı içerisindedir. Üç boyutlu olanı iki boyutlu bir yüzeye aktarmaya çalışması onda düz bir yüzeyde resimlerde düz olarak yapılır mantığını yaratır. Bir masanın etrafına dağılmış figürleri karşıdan görüyormuş gibi aktarır. Resmin etrafında dönerek ya da resmi kendi ekseninde döndürerek resmi çizer.

2.8.5. İstifleme Özelliği

İlkelerde, çocuklarda ve yerel sanatlarda tek planlı düzleme kendini gösterir. Bu düzende biçim ve nesnelere aynı plan üzerinde yan yana sıralanır. Bu düzenin gelişmiş şekli tek planlı ama üst üste sıralanmasıdır. Kerchensteiner, uzay kaygısı olmayışı nedeniyle ‘uzaysız dönem’ diye tanımlamaktadır. Tanıma döneminde yüzeye dağınık olarak yapılan resimler gruplandırılmış kağıdın altına çizdiği çizgi yeri, üst çizgi ise gök çizgisini ifade eder (Ayık, 1996, 58).

Yer çizgisi, çocuğun kendisi ve çevresi arasındaki ilişkiyi anladığının bir belirtisi olarak ortaya çıkar. Çocuk her şeyi bu çizgi üzerine yerleştirir. Kağıdın üst tarafına çizilen gök çizgisi ile yer çizgisi arasında kalan yer çocuk tarafından ‘hava’ diye adlandırılır. Başlangıçta bu iki çizgi arasında yer alan figürler, ağaçlar, uçaklar hemen hemen aynı büyüklükte dirler. Daha sonraki aşamada mekan daha belirginleşir, bir çeşit perspektif doğar (Yavuzer, 2000, 58).

San, (1979, 118) çocukların gördükleri ve bildikleri bazı şeyler hakkındaki duygu ve düşüncelerinin sözcüklerle anlatma da zorluklar çektiği ve bunların ‘mecaz’ diyebileceğimiz görsel iletişim figürlerine anlam taşıyan işaretlerle ulaşılabileceğini gözlemlemektedir. Söz gelimi yeryüzü onlar için kağıdın alt tarafına çizilen bir yatay çizgidir. Her yana ışın saçan yuvarlak bir güneştir. Doğa yer çizgisi ile kağıdın üst yanına yatay olarak çizilen diğer çizgi arasında kalan alandır. Bütün bunlar deney ve yaşantıların işaretleri, genellemeleri olan imgelerdir.

Yavuzer’e göre, (2000, 72-81) çocuk resimleri realist, tekrar ve simetri, orantı, espri, kurallara uygun biçim, simgesellik, her obje için bir tip oluşturma ve içerik gibi özellikleri de bulundurmaktadır. Çocuk resminde realist eğilimin egemen olduğunu, şekillerin renklere oranla daha önemli olduğu, birtakım figürlerin tekrarı ve simetri ilkelerine uymaya özen göstermelerinin yanında, bir nesneyi oluşturan elemanlar arasındaki büyüklük orantıları ya da farklı nesnelere arasındaki orantıları kavraması da dikkat çekmektedir. Espri çizgilerle resme oyun karakteri vermek (çiçeğe, güneşe insan yüzü yapması), kurallara uygun görünüşü çocuk için en iyi yapısal bilgiyi taşıyan görünüştür. Resimlerin geleneksel olarak simgesel gerçekçilik bir karakter taşıması, tip oluşturma ve resimde içerik de çocuk resminin özellikleri arasındadır.

2.9. Çocuk Resimlerinin Gelişim Evreleri

Çocuk resmindeki gelişimi beş evrede ele almak mümkündür:

1. Karalama Dönemi (2-4 Yaş)
  2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)
  3. Şematik Dönem (7-9 Yaş)
  4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12)
  5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14)
- (Kaynak: Haluk Yavuzer, 2000, 31).

Zerrin Kehnemuyi, (2006) ise “Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi” adlı eserinde şöyle sınıflama yapar:

1. Karalama Devri (2-4 yaş)
2. Şematik Öncesi Devir (4-7 yaş)
3. Şematik Dönem (7-9 yaş)
4. Başkaldırma Devri (9-11 yaş)
5. Mantık Devri (11-13 yaş)
6. Yaratıcı Eylemde Gençliğin Bunalımı (13 yaş ve sonrası).

Çocuğun resim etkinliğindeki evreler üzerinde çalışanların birleşiyor göründükleri nokta, her çocuğun belli aşamalardan, daha erken yada daha geç, daha hızlı yada daha yavaş, fakat kesinlikle geçtiğidir. Birçok araştırmacının yalnız tek bir olay incelemesiyle yetinebildiği, tek bir çocuğu denek seçtiği araştırmalar da bu görüşü her halde doğrulamaktadır (San, 1979, 133).

2.9.1. Karalama Evresi (2-4 Yaş)

Yaklaşık 18. ay dolaylarındaki çocuğun önüne büyük bir kağıt koyup, eline kalem verildiğinde düzensiz el kol hareketleri ile ilk anlamsız çizgilerine karalama adı verilmektedir. Bu düzensiz kol hareketleri ve anlamsız karalamalar çocuğun gelişimi açısından önemli ilk adımlar sayılabilir. Çizgiler ve manasız karalamalar onun kağıt üzerine kendini ifade etmesinin başlangıcı durumundadır.

Başlangıçta kağıt, çocuk tarafından içinde grafik işaretlerin uçtuğu bir kap gibi ele alınır. Çocuk ne mesafeyi, ne oturtacağı resmin temelini, ne de sağ ve solunu göz önünde bulundurur. Çocuğun bu evrede kalemi istediği gibi kullanabilmesi için onu elinde tutmasını öğrenmesi gerekir. Başlangıçta omuzdan gelen zikzak ve dairesel hareketler zaman içinde yerlerini dirsek ve elden gelen hareketlere bırakır. Bu hareketlerin karşılığında, önceleri yukarıdan aşağıya yapılmış karalamalar, eğri zikzaklar, dairesel çizgilerle kalın bir yumak oluşturan karalama örnekleri ortaya çıkar (Yavuzer, 2000, 32-33).

İki yaşında çocuğun ilk çizgileriyle başlayan karalama evresi, yine yaklaşık dört yaşında ilk simgenin ortaya çıktığı zamana kadar sürer. İlk çizgiler doğrudan hareketten doğan izlerdir. Kağıt üzerinde kalemin bıraktığı iz çocuğun belki de ilk başarısıdır. Çocuk elini, bileğini, kolunu kullanarak çizer. Kimi zaman iki elini birden kullanır. Önceleri sağa sola giden çizgiler, daha sonra sürekli yay çizen hareketlere dönüşür. Kağıt üzerinde elde edilen her şekil çocuk tarafından öğrenilir. Kimi şekillerin, karalamalar geliştikçe değişik büyüklükte ve şekilde kullanıldığı görülür (Kırısoğlu, 2002, 76-77).

Karalamaları yapmak için yapılan el, bilek ve kol hareketleri çocuğun kas gelişimine zeka durumuna bağlı olarak kısa ve ya uzun zaman alabilmektedir. Başlangıçta düzensiz olan bu karalamalar ileriki dönemde oluşabilecek anlamlı çizgilerin bir ön basamağını oluşturmaktadır. Karalamalar daha sonra geometrik şekilleri çizmesine dolaylı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Düzenli çizgiye başlayan çocuk zeka ve el arasında oluşan kontrollü bir çizgi evrenine girmiş demektir. O çizdiği çizgilerle hareketleri arasında bir bağlantının varlığını keşfetmiştir. Artık bundan sonra çocuk hareketlerini kontrol etmek üzere çizgilerini istediği yönde çizebilmektedir. Bu ustalık gerektiren deney ona yalnız güven sağlamaz, ayrıca kinetik yol ile neler ortaya çıkarabileceğine bir tanıktır (Kehnemuyi, 2006, 22).

“Özellikle baş çiziminde yuvarlak şekiller favorileridir. Karakalemle yapılan çizimlerden ziyade boyalama onlar için daha eğlenceli bir etkinliktir. Rengin önemini ve anlamını bilmez. Renkleri kısa fırça darbeleri ile kullanırlar” (Artut, 2007).

Ebeveynlerin karalama evresinde çocuklarına gösterecekleri ilgi oldukça faydalı olacaktır. Ancak onların faaliyetlerine müdahale etmelerinin sakıncaları elbette vardır. Yavuzer, (2005, 75) “Görsel kontrole sahip olmaya başlayan ve yarattıkça bağımsızlığını elde ettiğinin bilincine varan çocuk için, anne-babanın, ‘bir elmanın nasıl

çizildiğini öğretmeye çalışması' şeklindeki yardımı, duygusal bir kırıklığa neden olmaktadır'' diye belirtir. Bunun sebebinin karalama faaliyetinin çocuğa kendi başına yapıldığında haz veren bir uğraş olmasındandır. Anne-baba çocuğu çizme olanaklarını hazırlamada ve malzeme kullanımında cesaretlendirme şeklinde yönlendirmelidir.

2.9.2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)

Karalama dönemi sonlarına doğru insan figürü çizmek için yapılan ilk girişimler oldukça basit ve eksiktir. 3 yaş çocuğu çok tipik olarak adam resmini bir kafa olarak çizer, zira bu yaştaki çocuğa en önemli görünen kısım kafadır. Gözler, burun ve ağız genellikle yüze yerleştirilecektir. 3;6 (üç sene, altı ay) yaşından sonra çocuklar bir çizimin ayrıntılarını birbiriyle bağlamaya başlarlar. Bu evrede çocukların çizimlerinin çoğu basit formüllere ya da şemalara dayandırılmış gibidir (Yavuzer, 2000, 38).

Çocuk dış dünya ile kurduğu ilişkisini zenginleştirmeye koyulur. Vücut hareketlerinin ittiği düz çizgi karalamaları insan kolu, bacak ve gövdesi, yuvarlak çizgiler ise baş ve ya yüz olmaktadır. Biçimi bilinçle ortaya koyabilme olanağına kavuşan çocuk böylelikle değişik bir resim anlatımına girmiş oluyor. Bunu elde etmek için sürekli biçim sembelleri bulmaya çalışarak bir gün çizmiş olduğu adam resmini ertesi gün değişik olarak yapmaktadır. Bu simge çeşitleme coşkusu 6 yaşa yaklaştıkça durulur, çocuk kendine has bir insan tipi yaratma isteğine girer (Kehnemuyi, 2006, 23).

Bu dönem çocuk resimlerinde ayrıntı artmış, ilgi duydukları konular, motifler veya figürleri ayrıntılarıyla gösterilmektedir. Çizimle beraber resmi renklendirmek isteyebilirler. Renkler oldukça canlı ve rahat bir biçimde boyanır. Yakınındaki nesnelere daha gerçekçi boyarken uzağındakileri kendi istediği biçimde renklendirir. Dönemin sonlarına doğru çizilen insan figürleri, önceki yaşlara göre daha belirgindir. Belli beden parçalarını abartılması çocuklar için yaşantının en önemli yönlerine dikkat çekmelerini amaçlarlar. Çocuk neyi doğru hissederse ona ağırlık verir (San, 1979, 107).

Bütün çocuk resimlerinde bu yaşlarda görülen özellikler, gerçek anlamda bir öğrenme ve yaratma serüvenidir. Çocuğun kimi ayrıntıları görmesi, nitelikleri ayırması, çizgileri üzerinde yeterli denetimi kazanması çevresel faktörlere, yaşantı zenginliğine, deneyimleri arttırıcı tekrarlara ve bu tekrarlar için belirli bir süreye gereksinimi vardır (Kırıçoğlu, 2002, 88-89).

2.9.3. Şematik Dönem (7-9)

7 ve 8 yaşlarında çocuğun resimlerinde bir değişme başlar. Piaget'in somut işlem evresi olarak tanımladığı bu evre çocuğun resimlerinde de kimi görünür değişimlerin yer aldığı evredir. İşlem burada "içselleşmiş bir eylem" anlamında kullanılır. Bu eylem sayesinde çocuk, eskiden çevresiyle arasında geçen bir etkileşim sonucu, nesnelere, kendine özgü bir yapıyı ya da çerçeveyi uygulayarak onları, kendi usunda, olduklarından daha başka bir şeye dönüştürmektedir. Bu anlamdaki bir tanıma göre işlemler "usun yarattığı ya da kurduğu etkin şemalardır" (Jersild,1968). Bir başka deyişle işlem, çocuğun çevresiyle somut ilişkilerden elde ettiği imgeleri usunda işlemleyerek eski imgelerle yenileri arasında bağlantı kurarak yeni bir şema oluşturmasıdır. Artık resimlerde görülen şemalar tanıdık, bildik şeylerdir (Kırıçoğlu, 2002, 88-89).

Cox'un (1993, 10) Piaget'ten aktardığına göre, "Mekansal kavramların gelişimini açıklarken, bu dönemdeki en önemli gelişimin projektif ilişki olduğunu öne sürer. Projektif ilişki ise bir nesne ya da görüntünün belirli bir mekandan bakıldığında (bakış açısı) nasıl görüleceğidir."

Çocuk nesnelere arasında kurduğu ilişkileri doğru yansıtmaya özen gösterir. Gördüklerini resimlemenin yanında kendi imgelerini de resme ekler. Gerçeği yansıtmaya özen gösteren çocuk, bu görsel gerçeği vermekte zorlanır. Böylelikle dil resim çizmekten daha aktif olmaya başlar. Çocuk okul yaşında kendi isteği ile gerçeği yansıtmaya çabası içine girer. Çözmesi gereken birçok sorunu çözmeye bu yaşta yönelir. Bu nedenle belki resimleri biraz kuru olur ama daha gerçekçidir. Renkleri nesnenin gerçek yapısına bağlı lokal renktir. Renk konusundaki özgürlüğünü artık kısıtlamaya başlamıştır. Çocuk görür, düşünür ve çizmeye çalışır. İlk yıllardaki coşkusunu bir süre sürdürür. Ancak, daha sonra giderek resimlerinde kimi çizimler kendisini, hoşnut etmemeye başlar. Şemalar değişir. Bu değişme yetişkinlere göre olumsuz yöndedir. Resimler kuru ve canlılıklarını yitirmiş görünür. Resim yapmak giderek, önceleri çocuğun baş etkinliği durumundayken, yaşamında daha az yer tutmaya başlar. (Kırıçoğlu, 2002, 88-90).

Figürler önden görünümlü olup, hareketler oldukça sınırlıdır. Dönemin sonlarına doğru figürler hareketlendirilir ve yürüyen, koşan insan biçimleri resimlerinde çizilir. Resim yüzeyine sadece bir tane değil iki veya daha fazla taban çizgileri çizilir.

Sevdikleri ve o anki ruh hallerine göre değişen renk kullandıkları görülür. Cox, (1993, 10) ‘‘Bu dönemde insan resmi önden çizilmekte ve vücut kısımları birbiriyle örtüşmemektedir. Ancak 7-8 yaşındaki çocuklar kendiliklerinden ya da bizim isteğimiz üzerine hareket halinde olan çizimler yaparlarsa, yandan çizilmiş resimlere daha sık rastlanır. Örneğin 7-8 yaş civarındaki çocuklardan, koşan bir insan resmi çizmeleri istendiğinde, %70’i şeklin bazı kısımlarını yandan çizerken; 9-10 yaş civarındaki çocukların %84’ü yandan çizmişlerdir. Yandan çizilen insan resimlerinde kol, gövdenin bir kısmını gizler. Bu tür resimler görsel gerçekliğe geçildiğine ilişkin güzel bir örnek oluşturmaktadır.’’

2.9.4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12)

Araştırmada hedeflenen 9-11 yaş grubunu kapsayan gerçekçilik dönemi çocukların resimleri yorumlandırılırken bu dönem çocuk resimlerine özgü sanatsal gelişim özellikleri dikkate alınmıştır.

Ergenlik dönemine denk gelen bu yaş çocukları sürekli bir değişim içindedirler. Bu değişim sanat gelişimlerini de etkiler ve farklılıklar gösterir. Çocuk resimlerinde figürlerin özelliklerine, cinsiyet farklılığına, oranlara, renklere ve perspektife dikkat eder. Bunları gerçeğe uygun yapmaya özen gösterir. Bu yaştaki çocuk resimlerin çoğu üçüncü boyutu yaratma becerisine tam olarak sahip değillerdir (Gürtuna, 2003). Ancak çocuğun resim yaparken giderek artan dikkati gerçeği gösterme tutkusu, uzam ilişkilerini (3. boyutu) yaratmaya yönelmesini geliştirir. Çocuğun okuma yazma öğrenmesiyle resimlerine yazı girer. Resimle anlatılan çoğu kez yazı ile desteklenir. Kimi zamanda resim yazılı açıklamada bir yardımcı durumuna gelir. Çocuğun bu yaşta resimle anlatımını yeterli bulmayarak çevresindekilere resimde vermek istediklerini sözle anlatmaya girişimleri bu nedenledir. Çocuğun yazı ile birlikte kimi simgeleri, işaretleri de çizgileri arasına yerleştirdiği görülür; yön gösteren ok işareti, banka amblemleri, PTT yazısı... gibi. Çalışmalar sırasında sık sık öğretmenin onayını almak için resmini göstererek doğru yapıp yapmadığını sorar. Bu davranış aynı zamanda yaratıcılığı ketlenmiş küçük, büyük her çocuğun genel davranışıdır (Kırışoğlu, 2002, 92-94).

Bu yaşlardaki çocuk artık toplumun bir üyesi olduğundan haberdardır ve bu haberdar oluşu çizgilerine yansıtmaya başlamıştır. Çocuğun daha önceki çalışmalarına oranla daha ayrıntılı çizgiler çizdiği ve daha gerçekçi bir yaklaşımda olduğu gözlenmektedir. Bu evrede çocuk, ayrıntıya ilgi duyarken, giderek resimlerini göstermekten hoşlanmaz, onları açıklamaz. Artık renkler gelişigüzel seçilmek yerine, gerçeğe uygun bir biçimde seçilmeye başlamıştır. Bu dönemde çocukların en büyük gereksinimlerinden biri kendi kişiliklerini bulmaları, kendi güçlerinin farkına varmaları ve kendi grupları içinde kendi ilişkilerini geliştirebilmelidir. İkinci olarak da her çocuğun, çevresi ve çevresini oluşturan nesnelere ve malzemelere olan içten ilişkisini keşfetme ihtiyacı gelmektedir. Çocuğun resminde, içinde yaşadığı kültür ve toplumun bazı zevk ölçülerine uyma kaygısı egemen olmuştur (Yavuzer, 2000, 65).

Resimlerinde biçim ve renkte gerçekçiliği öne çıkarma çabası içindeki çocuk gökyüzünü, ağaç ve yapraklarını gördüğu renkte oldukları gibi çizer. Kız erkek çatışmasını yaşayan çocuklar bu duygularını resimlerinde seçtikleri konulara da aktarırlar. Kızlar çiçek motifleri, gelin ve ya aile hayatını seçerken; erkekler ise savaş, araba, spor gibi kuvvete dayalı konuları seçerler. “Genç kızlar kadın resimlerini kendilerine, erkek resimlerini de babalarına benzetirler. Çünkü her sabah aynada kendilerini, sonra yaşamları boyunca da en çok anne ve babalarını görmüş ve farkında olmadan bu yüz biçimlerinin etkisinde kalmışlardır” (Bingöl, 1975, 86).

Yeni deneyimler yaşayan ve farklı anlatımlar üreten birey, çizimlerinde kendine özgü yorumlar yapmaları için yönlendirilmelidir. Gerçeğin tamamen taklit edilmeye çalışıldığı, yaratıcı ifadenin yok olma tehlikesi sanat eğitimcilerini zorlamaktadır. Yavuzer’e göre, (2005, 75) “Çocuktaki saflık ve çocukçalığı bozmadan, basmakalıpçılıktan korumak gereklidir. Ne boyut ne de renk konusunda yönlendirilmeli, ürünlerini özgürce ortaya koymalıdır.”

Bu konuda bir başka görüş dile getiren Kehnemuyi, (2006, 28) “Çocukların gerçekle ilgilenmeye başlaması doğayı taklit etme anlamına gelmediğini çocuğun bunu bir görüş anlayışı olarak ele aldığını ifade etmektedir. Ayrıca bu çok önemli yıllarda öğretmenin onun bir fotoğrafa bağlı bir benzetmeye yönelmesini durdurması gerektiğini de vurgulamaktadır. Akverdi (1953, 57) ‘Sanatta Yaratma’ adlı kitabında Dumas’ın “Pasif, şaşmaz, sadık, seri halinde üretmeler (reproduction) yaşanılana ne bir şey

ekleyebilir, ne de ondan bir şey eksiltebilir, bunlar yeni ilgiler yaratamazlar” sözlerini aktarmaktadır.

2.9.5 Görünürde Doğalcılık Dönemi (Mantık Dönemi / 12-14 Yaş)

Piaget'in bu evreyi “Biçimsel İşlemler Evresi” olarak tanımladığı bu yaşlarda çocuğun bir yandan alabildiğine gerçeği yansıtma isteği ve bu yolda başarısı ve başarısızlığı sürerken, bir yandan çizgide daha özgür ve kendisine özgü anlatım formları arar. Kendisi ya da çevresindekilerle ilgili pek çok imgeye, düşünüye ve duygulanıma bir yönden anlatımsal bir çıkış yolu arar. Bunu bulduğunda ise bu davranışı sürdürür. Bu yol kimi zaman kendi kendine bulunduğu yoldur. Bu evrede henüz perspektif kuralları öğrenilmemiş, hareket problemi çözülmemiş, ışık, gölge, renk, açık-koyu ve resim düzleminde üçüncü boyutu yaratma yeterince gelişmemiştir. Bunların öğrenilmesi okul ve okulun sunduğu öğrenme olanakları, kültürün sunduğu çeşitli grafik kaynaklar (kitaplar, dergiler, çizgi romanlar, sanat yapıtları vb.) ve en önemlisi öğretmenin etkin öğretimiyle olanaklıdır. Bu yaştan sonra genç mantık çağına girmiş sayılır. Dünya olaylarını, çevresinde olup biteni, yalnız somut değil soyut düşünceleri toplayıp biriktirip kavramlaştırıp öğrenir. Bunu kendi yorumuyla dışarı yansıtabilir. Hem kendi çalışmalarına, hem de başkalarının yapıtlarına karşı eleştirel davranışı gelişir. Kişisel ve toplumsal değerlere ilgi artar. Bu evrede başat olan davranış bireysel kimliği bulmak ve anlatımlarda özneliği yakalamaktır (Kırıçoğlu, 2002, 94-96).

Nesnelere çizimlerinde bir gerileme yaşayan çocuk düşlemeden uzaklaşır ve cesaretini yitirir. Resimsel anlatımdansa sözlü anlatıma önem verir. Ama resim çizimi devam edenlerde uylaşımcı biçimler ve desenlerin tercih edildiği görülür. (San, 1979, 155).

Çocuk ya da ergen bu dönemde yakın çevresinde gördüğü objelerin orantılarını, boyutlarını, derinliklerini çizgilerine yansıtmaya çalışır. Bu evrede insan figürünün büyük bir ayrıntıyla çizildiği ve tahmin edileceği gibi, cinsel özelliklerden haberdar olmanın büyük ölçüde arttığı, bunların resme yansıdığı gözlenmektedir. Yine bu dönemdeki çocuğun renk farklılıklarından haberdar olduğu ve rengi en iyi biçimde kullandığı görülür (Yavuzer, 2000, 67).

2.10. Çocuk Resminde Çizgisel Gelişim Aşamaları

San'ın (1979) Hurlock'dan aktardığına göre, çocuk 6 aylıkken kare, üçgen, oval gibi basit geometrik biçimleri ayırt edebilmektedir. Bu topladığı algıları bebek sonrası için ipucu olarak saklar. 15 aylık ve 2 yaş arasında, üçgen ve diğer bazı biçimler kavram olarak çocukta gelişir. Gessell'in yaptığı araştırmalara göre 18 aylıkken, kağıt üzerine büyük kol hareketleriyle yaylar çizer. Fırça ile tek bir renkle boyama yapar. (San, 1979, 104-134).

Çocuğun 1. yaşın sonlarına doğru ışık ve parlak bir nesne karşısında kıvanç duyması 2. yaşın sonlarında da karalama dönemine girmesi, yaşamaya kendisini anlatmakla başlamaktadır (Bingöl, 1975, 110).

Çocuk resimlerindeki çizgisel aşamalar ilk olarak karalamalarla başlar. Karalama dediğimiz çocukların ilk çizimleri Cox'a göre, (1992, 2) karalamalar çocukların kalem kullanma becerisi kazanmalarında yardımcı olur. Cox'un (1992) Bender'den aktardığına göre, çocuklar sadece karalamaktan hoşlanır, ne çizdikleri ile ilgilenmezler. Ancak Gibson, (1969) çizilenlerin de çok önemli olduğunu ve anlamlı bir şeyler üretmezlerse çocukların çizim yapmaktan vazgeçebildiklerini belirtmiştir.

Genellikle çocuklar 1.5-2 yaşlarında yapmış oldukları karalamalar görsel açıdan hiç bir biçime benzemezler. Sağdan sola, soldan sağa doğru gidip gelen hareketlerle yapılmış kaba çizgilerdir. Daha sonra bunları eğriler ve yuvarlaklar izler. Bu karalamalar çocuğun el ve kol kaslarının gelişimiyle ilgilidir. Çocuğun çizgileri hakkında Yalçın'ın (1950, 43). W. Krotzsel'den aktardığı:

- 1-Çocuğun omuz ve kol mafsallarını oynatarak yaptığı kuvvetli izler bırakan çizgiler,*
- 2-Bilek ve dirsek mafsallarını oynatarak yaptığı hafif izli resimler,*
- 3-Bilek ve parmak mafsallarını oynatarak yaptıkları yuvarlak eğri çizgili resimler,*

4-Çizgilerin yanına noktaları koyarak yaptığı resimler (Yalçın,1950, 43).

2-3 yaşlarında ise belirgin şekillerin oluştuğu görülür. 3-4 yaşlarında anlamlı şekiller (diyagramlar) ortaya çıkar. Basit karalamalar, belirgin şekiller ve anlamlı resimlerin oluşumu çocuğun biçime ilişkin algısının geliştiğini ortaya koyarlar. Çocuğun belirgin şekli oluştururken dairesel çizgilere yer vermesi, resmin merkezini belirlemesi biçim algısının geliştiğini gösterir. Dairesel çizgiler, anlamlı şekil tasarımlarının gerçekleşmesini sağlar (Yavuzer, 2000, 28).

3 yaşında çocuk bir çember çizerek yüz yapar. Göz olarak iki nokta, ağız için bir nokta koyar. Çemberden aşağı doğru iki dikey çizgi çizerek bacak yapar. Yuvarlak bildiği şeyi çember çizer (San, 1979, 139).

Yaklaşık 4 yaşlarında isteme dönemi olarak adlandırılan bu dönemde çocuk enerjisinin çoğunu konuşmaya harcadığından yaptığı şekillerin nesneyi hatırlatan bir tarafı yoktur. Örneğin kuvvetli enerjik çizgi babayı, yuvarlaklar arabayı ifade eder. Görsel tecrübesizliği ve nesnelere hakkında bilgisizliği nedeniyle parçaları birleştirip bütüne varamaz. “Düz çizgiler, yuvarlaklar, noktalar, lekeler, yatay ve dikey zikzaklar, yaylar bütünün parçalarıdır. Tecrübesizliği bu parçaları birleştirmesine engel olmaktadır.” Ayık’ın Kellogg’dan aktardığına göre, “Şekilleri birleşen şekiller, onları da toparlanmalar izler. Birleşen şekiller arasında en anlamlı olanı yuvarlak içine yerleştirilmiş çapraz iki çizgiden oluşan şekildir. Buna mandala adı verilir” (Ayık, 1996, 39-40).

Sanskritçe daire anlamına gelen mandala doğu felsefesinde evrenin sembolü olan sihirli bir çember (Kellogg, 1970) anlamına gelmektedir. Jung psikolojisinde ise insan ruhu ile aklın birliğini temsil eder. Çocuklar tarafından yapılan mandalalar daire içinde çaprazdan oluşmaktadır. Böyle bir çalışma çocuğun sanatsal faaliyetlerinde güneş ve insan resimleri olarak karşımıza çıkar. 3 yaş dolaylarında yapılan mandala soyuttan somuta geçişin ifadesidir. Dört yaşlarına doğru eklediği yüz, kol ve bacaklar gibi ayrıntılarla güneşi insanı oluşturmaya başlar. ‘Mandala’ ve ‘güneş’ çocuğun ilk insan resmini gerçekleştirmesinde birer dürtü, uyarıcı olma işlevini görürler. Radyal olarak adlandırılan merkez olarak kabul edilen bir noktadan ya da alandan yayılan bu çizgileri

sağ elini kullanan bir çocuk, sağ dirseğini kaldırarak, resim kağıdının sol köşesine doğru ‘radyal’ şekiller çizer (San, 1979, 157; Yavuzer, 2000, 29).

5 yaş başlarında gözlem yapmaktan hoşlanan çocuk bir nesneye bakarak çizmekten hoşlanır (San, 1979, 138). Tanıma dönemi adı verilen bu yaşlara gelmiş çocuk artık algılayabildiği nesnelerin parçalarını bir araya getirebilme yeteneğine kavuşur. Çizgilerinde bazı semboller, şemalara dönüştürerek anlam zenginleştirilir. Simge niteliğinde olan çöp, adam, ev, kuş, güneş, ağaç gibi kalıcı biçimler yer alır. Gördüklerinden daha çok düşündüklerini çizerler. Saydamlık ve düzleme özelliği en çok bu yaşlarda görülür. Çizgilerde perspektif etkileri genellikle görülmez (Artut, 2007, 242-243).

6 yaşında oranlar daha gerçekçi olur. Ayrıntılar çoğalır, toprak çizgisi çizer ve nesnelere, figürleri bir merkez çevresinde toplamaya çalışır (San, 1979, 141).

7 yaşlarına kadar nesnelere resim düzlemine yatırarak gösterir. Düzleme özelliği, “Bir görüş noktasından değil de, birçok görüş noktasından bakılıyormuşçasına nesnelerin çizilmesidir” (Kırıçoğlu, 2002, 85).

8 ve 9 yaşlarına giren çocuk resimlerinde insan figürü, ev, ağaç gibi şemalar doğalcı karakter alır. İnsan gövdesinin parmaklar, dişler, saçlar gibi bazı ayrıntıları işlenir (San, 1979, 147). Nesnelere biçim, boyut ve renk açısından gruplandırmada gelişmeler görülür (Artut, 2007, 243).

10 yaşına gelince resimleri istediği gibi değil, yaptığı, yani oldukları gibi görüyor (Bingöl, 1975, 100). 6 yaşlarındaki yer çizgisi 10 yaşlarında ufuk çizgisi olur (Kehnemuyi, 2006, 34). Yer çizgisi yukarı çıkar, toprak kendi rengine boyanır. Nesnelere gerçek büyüklük oranlarını yansıtmaya kaygısı belirir (San, 1979, 148-150).

11-12 yaşlarında çocuklar resimlerinde gerçeği yansıtmaya çabasındadırlar. Çizgide daha özgür ve kendisine özgü anlatım biçimleri arar (Kırıçoğlu, 2002, 94).

Çocuğun kendini anlatma güveni sık sık sarsılır. Yaratıcı etkinliklerinde beceriksiz ve şaşkındırlar. Kızlar ve erkekler arasında konu seçimi farklılaşır (San, 1979, 150).

Çocuk bildiği gibi değil gördüğü gibi resim yapmak istediğinden dolayı resimlerde hareket, hacim, perspektif, nesnenin doğadaki aslına uygun renk kullanma çabasına girer. Oran-ölçü, parçaların bütün içindeki yerleri doğruya yakın çizilir. Boy-hiyerarşi özelliği yerini zaman zaman perspektif fikrine bırakır. Yetenekli öğrencilerin bu evrede yaptığı resimler minyatür resimlerle benzerlik gösterir. Renk, leke, doku, benekle oluşan yalın, saf anlatım, iki boyutlu düz boyama tarzı ve idealize edilmemiş insan yüzleri, uzak-yakın ilişkisindeki serbest düzen bu minyatür benzerliğinin göze çarpan yanlarıdır (Ayık, 1996, 45).

2.11. Çocukta Dışavurumculuk

İnsanların duygu ve düşüncelerini sesler, çizgiler ve renkler yardımıyla canlı veya cansız semboller halinde şekillendirmeye başlamaları bir dışavurum olayıdır. “Boya ve tuval, sanatçının fikirlerini ve görüşünü ortaya çıkartmasında güçlü ve var oluşsal etkilere sahip olan nesnel şeylerdir.” May, bu sözleriyle resmin dışavurumunu vurgulamış. Ayrıca çocukların sanatını da bir tanımlanmamışlık niteliğinde olduğunu belirtmektedir (May, 2007, 123-128).

Bir dışavurum aracı olan resim, psiko-pedagojik açıdan çocuğu bize tanıtmaya yarayan bir ölçüt olduğu gibi, onun zeka, kişilik, yakın çevre özellikleriyle iç dünyasını yansıtmaya yarayan bir ifade aracı olarak da büyük bir önem taşır. Çocuk bize resimleriyle adeta kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir. Çocuk için resim, dinamik bir faaliyet örneği ve yalın bir anlatım aracıdır. Çocuk dinamik bir olgudur. Sanat onda bir ‘düşünme dili’ şeklinde yansır. Çocuk, dünyayı kendi algıladığı biçimde görür ve bunu kendi ifadeleri içinde yansıtmaya çalışır. Çocuklar yaratıcı çalışma için özel bir uyarıma gereksinim duymazlar. Her çocuk, herhangi bir engelleme olmaksızın, kendisinde var olan derin yaratıcılık dürtülerini kullanabilir. Sabahattin Eyüboğlu (1962), “Çocuğun sözlerinde ve çizgilerinde dünya ile bir uyuşma çabası aranabilir ancak, bir sanat kaygısı değil” demektedir. Eyüboğlu’na göre, her çocuk anlamsız sesler, amaçsız eğriler, doğru çizgilerle başlar içini dökmeye. Sonra bunlar bir işaret olmaya, birer sembol değeri kazanmaya başlar. Bu semboller tazeliklerini yitirip, birer şema haline gelmedikleri sürece, çocuk düşünce ve duygularının özgür bir belirtisi sayılabilir. Yani çocuk, resim

yoluyla dünyayı bize, kendi açısından ve en kestirme yoldan, özentisiz ve yalın bir anlayışla verir (Yavuzer, 2000, 12-13).

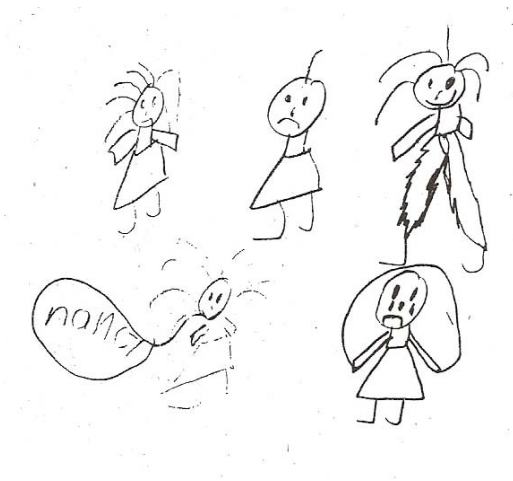
Çocuğun dışavurumu ile ilgili Kavruk, (1977, 27-29) bir sanat dergisinde yazmış olduğu; çocuğun resimleri üzerinde, büyüklerin kendi mantıklarına ve gerçeğe uygun olarak yapacakları her türlü müdahale ve eleştirme, çocuk safiyetinden doğan güzelliği ve rahatlığı altüst edecektir. Çünkü o eserinde herhangi bir konuyu gerçekleştirme değil, fakat benliğinde kristalleşmiş bir yığın dış etkileri yansıtırma amacı güder. Çocuklarımız bu ele avuca sığmayan yaratıcı güçlerinin eserleri, aynı zamanda yıllardan beri dünyanın her tarafında çeşitli vesilelerle teşhir edilerek sayısız ve şaşırtıcı övgülere vesile olmuştur. Bundan 40 yıla yakın bir zaman evvel Londra Türk Halkevinde teşhir edilen Yozgat ortaokul çocuklarının resimleri için o zaman Edinburg Üniversitesi Güzel Sanatlar Tarihi profesörü Mr. Herbert Read şunları söylemiştir “Bu resimlerin resmen tanıtılmaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü bu resimler yanlış öğretim metodları ile bozulmamış ve körleştirilmemiş çocukların eseridir. Bu eserler, çocuk sanatında dünyanın her tarafında yayılmakta olan Rönesans devrinin istinad ettiği ve halen hiç şüphe götürmeyecek şekilde ispat edilmiş bulunan nazariye şudur ki, çocuklar yaratarak öğrenirler...”

Çocuğun iç dünyasının anlaşılması, iç çatışmalarının ortaya çıkarılması onun çok yönlü gelişiminde önemli bir etmendir. Bu yönüyle çocuk resimleri çocuğun tanınmasında, gelişmesinde ve ruh sağaltımında araçsal bir işleve sahiptir. Piaget; “Resim yapmak çocuk için simgesel bir oyundur. Çocuğun bu oyunda ortaya koyduğu şey onun duygusal ve düşünsel yaşamıyla ilgili imgeleridir. Çocuğun uyum sağlaması gereken toplumsal, nesnel gerçekler dünyası ile çelişkileri, istekleri, sevinç ve tedirginlikleriyle bir iç dünyası vardır. Birinciyi ortak anlatım aracı olan dil ile anlatılabilen çocuk ikinciyi bu dil ile anlatamayabilir. Bu nedenle çocuğun çocuk sanatı olarak adlandırılan –ki kesinlikle sanat değildir- bu ilk kendiliğinden simgesel anlatımları çevreyi, toplumu kısaca nesnel gerçekleri, benimseme ile “ego”nun dışavurumunun bir bileşkesinden başka bir şey değildir” (Kırıçoğlu, 2002, 56).

Çocuk herhangi bir olay hakkındaki duygu ve düşüncelerini, görüş biçimlerini yapmış olduğu resimlerle kendini ifade eder. Çocuğun zeka gelişiminin bir göstergesi, çocuğun kişilik özelliklerinin ve iç dünyasının bir dışavurumu olan resim konuşmayı pek tercih etmeyen bir çocuk için kendisi ile dış dünya arasında iletişimi sağlan bir

araçtır. Resim çocuğun iç dünyasını keşfetmek için oldukça ideal, projektif bir tekniktir (Yavuzer, 2005, 74-75). Artut (2007, 121) Freud'un, sanatı sosyal baskıları açığa çıkarabilecek terapik bir aktivite olarak gördüğünü aktarmaktadır. Ayrıca Freud yetişkinlerin sanatla uğraşan çocuklara karışmalarının daha sonra telafi edilemeyecek rahatsızlıklara, bozukluklara ve çocukta bir çeşit duygusal komplekse (karmaşık) neden olabileceğini savunmaktadır.

Göç etmiş çocukların kendilerini resim yoluyla nasıl dışa vurdukları ile ilgili araştırma konusuna uygun bir örnek Genç, (1990) "Görsel Algılama" adlı eserinde vermektedir. Şekil 1'de ailesi ile Avrupa'dan Amerika'ya yeni göç etmiş, yedi yaşında bir kız çocuğunun çizdiği bir resim görülmektedir. Çocuk, katı disiplinli bir Orta Avrupa eğitiminden gelmiş olduğu için, Amerikan okullarındaki aşırı serbest atmosfer karşısında uzun bir süre bocalamıştır. Çocuğun o uyumsuzluk dönemi sırasında yaptığı resimde kendisini iki kez çizdiği görülmektedir (Yukarıda ortada yer alan figür ve aşağıda en sağdaki figür).

Şekil 1. Amerika'ya Göç Etmiş Ailenin Kız Çocuğunun Yaptığı 1. Resim

Çocuk, resimde saçları dikilmiş, bağırıp çağıran ve dışa dönük üç Amerikalı çocuk tarafından çevrelenmiş bir durumda çizilmiştir. En altta sağda saçsız, üzüntülü bir yüz ifadesiyle ağlayan ve kendini diğerlerine karşı atlama ipiyle oluşturduğu koruyucu bir kalkan içine alan çocuk, resmi yapan çocuğun kendisidir.

Şekil 2. Amerika'ya Göç Etmiş Ailenin Kız Çocuğunun Yaptığı 2. Resim

Çocuğun çizdiği ikinci resim ise daha farklıdır. Çocuk o dönemde, yeni geldiği bu yabancı ülkede zamanla diğer çocuklarla arkadaş olmaya başlamış ve bu nedenle figürler arasındaki uyumsuzluk da kaybolmuştur. Resimdeki çocuk figürlerinin tümü birbirine benzeyen, neşeli, gülümseyen, ip atlayan çocuklardır. Saç biçimindeki benzerlik hem iyi bir uzlaşmanın, hem de yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan bir şımarıklığın göstergesidir. Atlama ipleri de artık çocuğu sınırlı koruyucu bir zırh işlevi görmemektedir. Çocuğun bu resimleri sorunlarına parmak basma, farkında olmaksızın onları teşhis etme ve dışa vurma amacı taşımadan çizdiğini söylemek mümkün değildir. Çocuk ilk resminde bize acı verici bir “dışarıda kalmış duygusu” yaşadığını bildirmektedir. Sonraki resimde ise çocuk belli noktalarda uzlaşmaya gitmek yoluyla bu çelişmesini çözmüş ve mutlu olmuştur. İşin ilginç yanı çocuğun bu iki resimde anlatmak istediği çeşitli temaları dikkat çekici resimsel formüller yoluyla dile getirmesi; üzüntü, gerilim ve mutluluklarını elle tutulur ve anlaşılabilir hale sokmasıdır. Resimlerinde çocuk, sorununu teşhis edip şekillendirmiş; bunu yaparken de görsel algılamaya dayalı bir akıl yürütme kullanmıştır.

Genç'in verdiği örnekte görüldüğü gibi çocuklar içinde yaşadıkları durumu ve koşulu resimlerine yansıtmaktadır. Göçe maruz kalmış çocukların da kendilerini resim yoluyla dışa vurabilecekleri varsayılmaktadır.

Yavuzer'in, (2000, 18-20) Klepsch ve Logie -1982-'nin “Çocuklar Çizer ve Anlatırlar” (Children Draw and Tell) adlı kitaplarından aktardığına göre, çocuk

resmindeki çizgilere üç açıdan psikolojik yorum getirildiği görülmektedir. Bunlar büyüklük, abartılı çizgiler ve eksik bırakılan çizgiler. Buna göre büyüklük, çok büyük ve çok küçük çizilmiş resimlerdir. Sayfanın tümünü kaplayan büyük resimler çoğu kez iç kontrolü zayıf olan saldırgan çocuklar tarafından çizilmektedir. Aşırı faal (hiperaktif) çocuklar da sayfanın tümünü kontrolsüz biçimde kullanırlar.

Ender olarak çekingen, ürkek çocuklar zayıf benlik kavramları nedeniyle geniş figürlere yer vermektedirler. Bunlar daha güçlü olabilme arzularını bu yolla dile getirmeye çalışırlar. Birkaç santimetre büyüklüğündeki küçük resimler çoğunlukla korkak, çekingen, içedönük çocukların ürünüdür. Küçük boyut, onların güvensizliklerinin simgesi olmaktadır. Bu çocuklar kendilerini güvensiz, yetersiz ve küçük görmektedirler. Ender olarak saldırgan çocuklar da yine zayıf benlik kavramları nedeniyle küçük figürlere yer vermektedirler.

Abartmalı resimde ya beden parçaları çok büyük, ayrıntılı ve çeşitli beden kısımları kalın çizgilerle belirtmekte ya da tam tersine küçük çizilmekte ve ayrıntıya yer verilmemektedir. Abartılı olarak çizilen beden parçası, niteliğine göre, çocuğun iç dünyası hakkında değişik bilgiler vermektedir. Resimde çok büyük ya da çok küçük çizilen kafa, zihinsel bakımdan kendini yetersiz gören ve büyük çizilen kafanın yetenekli, başarılı olma arzusu duyan çocuklar tarafından çizilmektedir. Temel iletişim aracı olan ağız, konuşma ve dil sorunu olan çocuklar, kalın çizgilerle büyük ağız resmi yapma yoluna giderler. Çoğunlukla anne ve babalarına bağımlı çocukların resimlerinde ağız alanına saplandıkları dikkati çeker. Gözbebeği olmadan çizilen boş ve anlamsız gözler, görmeye bağlı öğrenme sorunu olan çocuklarca çizilmektedir. Bingöl, (1975) kitabında bir arkadaşının yapmış olduğu gözleme değinerek “Sürekli gözlük kullanan öğrencilerin kendi göz biçimlerini gerektiği gibi bilmediklerini, bu nedenle de yaptıkları bu tür portrelerde gözleri çizemediklerini ve yaptıkları resimlere gözlük eklenmeden kendilerine yeterince benzemediğini anladım” demektedir.

Resimde büyük ayakların çizilmesi kendine güven duyma arzusunun bir simgesidir. Astımlı çocuklar çoğunlukla bu solunum güçlüğünden kaynaklanan sorunları nedeniyle burun çizgilerini vurgulayarak ya da çok büyük biçimde çizerek.

Çok büyük resmedilen kulaklar, işitme zorluğu olan çocuklar tarafından çizilebilir. Yine başkalarının kendileri hakkında konuştuklarını düşünen bazı kuşkucu çocuklar kulak figürlerini vurgulayarak abartmalı bir biçimde çizerler. İri çizilmiş dişler aşırı saldırganlığın simgesi olabilir. Resimde cinsel organların çizilmesi saldırganlığın belirtisi olarak düşünülebilir. Ancak yapılan araştırma bulguları, resimlerinde cinsel organlara yer veren çocukların çoğunun anne ve babalarının, evde çıplak dolaştıklarını ortaya koymuştur. Koppitz, resimlerinde cinsel organlara sıklıkla yer veren çocukların ya problemlili çocuklar ya da cinsel organlarıyla ilgili olarak aşırı bir bedensel endişeye sahip ve dürtülerini kontrolde zayıf olan çocuklar olduklarını söyler.

Son olarak eksik bırakılan çizgilerin yorumu ise çocuklar yaptıkları resimlerde yakından ilgilendikleri ya da endişe duydukları beden kısımlarını eksik bırakabilirler. Örneğin ellerin ve ya kolların çizilmemesi güvensizliği, çevreye uyumda güçlük çekilmesini simgelemektedir. Kollar güç ve kuvvetin simgesi olduğu için, kolların çizilmemesi güç ve kuvvetin azlığını belirler. Bacaklar bedeni destekleyen, güçlendiren organlardır. Çocuk resminde bunların bulunmaması, çocuğun kendini desteksiz ve hareketsiz olarak algılamasıyla eşanlamlıdır. Resimde ayakların yokluğu çocuğun kendini güvensiz ve yardımsız hissetmesi anlamına gelir. Güç ve savaşımın simgesi olarak düşünülen burnun çizilmemesi çocuğun güçsüzlüğünü gösterir. Önemli bir iletişim organı olan ağzın resimde çizilmemesi başkalarıyla ilişki kurmakta zorluk çekildiğini gösterebilir. Bazı astımlı çocukların da resimlerinde ağız figürünü ihmal ettikleri dikkatimizi çeker.

Yavuzer'in, (2000) belirttiği bazı belirti ve işaretler elimizde bulunan 9-11 yaş grubu çocukların resimlerinde bu gibi psikolojik durumları görmek mümkündür. Araştırma içinde yer alan çocukların, resimlerinde kullandıkları simge ve sembollerin onların bazı özelliklerini anlamamıza yardımcı olabileceği açıktır. Bununla birlikte resimlerdeki her belirti bize kesin ve net bilgiler vermeyebilir de.

2.12. Çocukta Yaratıcılık

Hızına ayak uydurmada zorlandığımız değişen ve gelişen dünyamızda, hızlı ve özgün düşünebilen, yeniliklere açık, çevresini tanıyan, kendini geliştiren, Sylvan'ın dediği gibi hiç kimsenin görmediklerini görmek, hiç kimsenin duymadıklarını duymak, düşünmediklerini düşünmek ve cesaret edemediklerini yapan ve yeni ürünler yaratabilen insanlara duyulan gereksinim her geçen gün artmaktadır. Yaratıcılık cesaretlik ister, risk almayı gerektirir.

Her bireyde var olan geliştirilmeyi ve desteklenmeyi bekleyen yaratıcılık; hem düşünsel hem de duygusal yaşamı ifade etmektedir. Yaratıcı bir etkinlik hemen oluşmaz. Yaratıcılık, cesaretlendirme ve yol gösterme aracılığı ile yaşam biçimi haline alan, sürekli bir yöntemdir. Yaratıcılık, çok boyutlu düşünen bir aklın ürünüdür. Farklı alanlardaki yoğunluğu kişiden kişiye değişir. Yaratıcılık kalıtım, yaşanılan ortam, kültürel özellikler, aile ve eğitim yaşantıları ile farklılaşır (Turla, 2004, 15-16).

Akverdi, (1953, 59) kitabında Fransız yazar Fr. Paulhan'ın “Hatıralar, hayaller, fikirler bakımından zenginliği olan bir zeka, öbür şartlar eşit olduğu takdirde, yaratmaya daha müsait olur; çünkü yaratmak için faydalanacağı unsurlar onda daha fazla bulunur” sözlerine yer vererek yaratıcılığın yaşanılmış deneyimlerin etkisi ile meydana geldiği özelliğini belirtir.

Yaratıcılık öğrenilebilecek bir özellik değildir, ancak gerekli eğitici olanaklar sağlandığı takdirde geliştirilmesi mümkündür. Kalıplaşmış ve katı eğitim kurallarının dışına çıkıp çocuklara gereken uyarıcıları tahsis ederek ve belli sınırlar dahilinde özgürlük tanıyarak, cesaretlendirerek yaratıcılıklarını ortaya çıkarabiliriz. Rein (2005) yaratıcılığı geliştirmenin yollarından bahsederken başka bir etkili yolun çocukların sanata karşı olan araştırma duygusunun teşvik edilmesinden bahseder. “Resim, müzik, dil sanatları, drama ve dans sadece boş zaman geçirmek için eğlence aktiviteleri değil, aynı zamanda kişisel duyguları ifade etmenin ve onları değerlendirmenin harika bir yolu, sorunları çözme, fikir üretme ve iletişim sağlamaya yarayan aktivitelerdir” (Rein ve Rein, 2005, 12-64).

San, (1979, 120-122) “Çocuğun yaratıcılığındaki önemli evre, simgelerden kavramlara geçiş aşamasıdır. Onun yaratılarında çoklukla el becerisine bağlı işlemler sırasında simgeler ortaya çıkmaktadır. Bu etkinliklerin akışı içerisinde çocuk, kendisine tanıdık gelen, alışkın olduğu bir takım yaşantıları ona anımsatan figürler bulur. Bir çizim çocuk için bir yüz simgesi, bir adam yada güneş simgesi olur” çocukların geliştirdikleri kavramlar her zaman mantıklı olmayabilir. Ancak yaratılarına verdikleri bu anlamlar onların duygu ve düşüncelerin harmanıdır. Sanat etkinlikleri aracılığıyla yaşantı ve anlatımlarına, coşkuları ve duyguları yoluyla, anlam vermeyi öğrenmeleri asıl amaçtır.

Ülken, Bingöl’ün yazmış olduğu “Resim Nedir Nasıl Yapılır, Nasıl Öğrenilir” (1975) başlıklı kitaba yazdığı önsözde “Çocuk eksik bir varlık değil, küçük bir kişiliktir. Yaratma gücü büyüdükçe toplumun baskıları ve taklitle öldürülmezse, bu yaratıcılığı devam ederse, yetişkin insanın sanatçı kişiliği doğar. Böyle olmazsa çocuğun yaratıcılığı ileri yaşlarda katılaşır, kalıplaşır ve kaybolur” demektedir (Bingöl, 1975, 4).

BÖLÜM 3

YÖNTEM

Aşağıda bu araştırmanın evreni, örnekleme, veri toplama yöntemi ve verilerin analizi hakkındaki bilgiler maddeler halinde yer almaktadır.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Diyarbakır ili içerisinde yaşayan göçe maruz kalmış ve kalmamış ilköğretim okullarında öğrenim görmekte olan 9-11 yaş grubu öğrenciler oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklemini ise Seyran Tepe Aziziye mahallesinde bulunan 24 Kasım İlköğretim okulu (3B, 3C, 3D, 4A, 4B, 5C, 5D, 5E) şubeleri, Şehitlik mahallesi 100.Yıl İlköğretim okulu (2B, 2C, 2D, 3B, 3C, 3D, 4A, 4B) şubeleri ve Bağlar semti Atatürk İlköğretim okulu (4A, 4E) şubelerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmuştur. Araştırmada amaçlı örnekleme yoluna gidilmiş olup bu amaçla seçilen mahalleler ve bu mahallelerdeki okullar olması sağlanmıştır.

3.2. Veri Toplama

Göçe maruz kalmış 9-11 yaş grubu çocukların kendilerini dışa vurmada resimlerin yorumu başlıklı araştırmada öncelikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Merkezi tarafından hazırlanan Zorunlu Göç Ve Etkileri Diyarbakır (2006) isimli kitaptan Diyarbakır ilinde göç alan mahalleler tespit edilmiştir.

Tespit edilen mahalleler arasından Seyran Tepe Aziziye mahallesi, Şehitlik mahallesi ve Bağlar semti seçilmiştir. Bu mahallelerde yer alan üç okul tespit edilmiştir. Milli eğitim müdürlüğünden izin alınarak bu okullara gidilmiştir. Seçilen okullara giderek okul yönetimi ve öğretmenlere gerekli bilgiler açıklandıktan sonra 9-11 yaş grubundan oluşan sınıflar tespit edilmiştir. İlk hafta sadece öğretmenlerle derslere

girilmiş ve güven vermek amacıyla öğrencilerle tanışılmıştır. Öğrencilerin onayı da alınarak ertesi gün öğrencilere resim yapma faaliyeti yapılacağı söylenilmiştir.

60dk süre içerisinde ilk olarak çocuklara 35x50 resim kağıtlarının yanında kuru boya malzemeleri dağıtılmıştır. Onlara, doğrudan konu verilmemiş ancak, resimlerine konu seçmelerini kolaylaştırmak için gizli ipuçları verilmiştir.

Çocuklar resimleri yaparken onlarla çizimleri hakkında ara ara konuşularak, bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Çocuklar hakkında gerekli bilgiler öğrenciler ve ders öğretmenleri yardımıyla alınmıştır. Doğum tarihleri, yerleri tespit edilmiş, göç edenlerin hangi tarihlerde Diyarbakır'a geldikleri öğrenilmiştir. Çalışma iki eğitim dönemi sürmüştür.

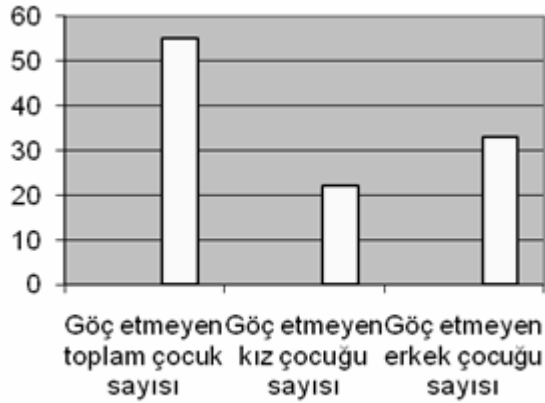
3.3. Verilerin Analizi ve Değerlendirmesi

Toplam 360 resim çalışması yaptırılmış ve resimler göç etmiş çocukların resimleri ile göç etmeyen çocukların resimleri ayırt edilmiştir. Ardından bütün resimlerin fotoğrafları çekilmiştir. Resimlerden 55 göç eden 55 göç etmeyen çocuk resimleri seçilmiş ve bu resimler çocuk resimleri hakkında uzman kişilere (1. Uzman Kişi: Prof. Dr. Zafer Gençaydın, 2. Uzman Kişi: Prof. Dr. Hasan Pekmezci 3. Uzman Kişi. Yrd. Doç. Dr. Ali Osman Alakuş ve 4. Uzman Kişi Yrd. Doç. Mesut Yaşar) yorumlatılmıştır.

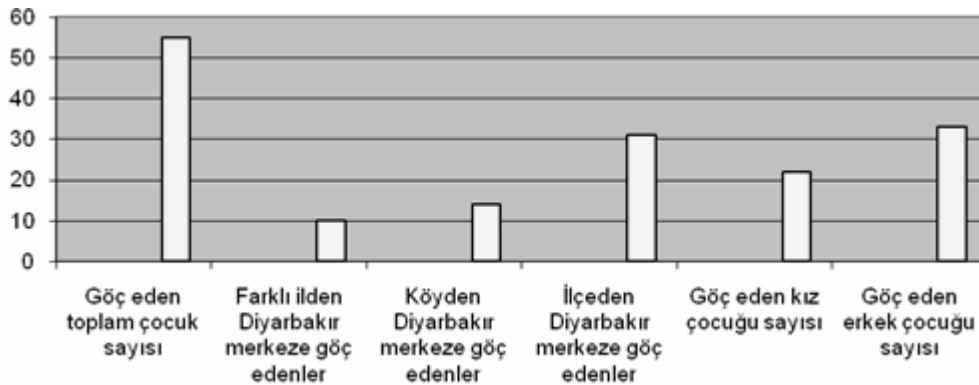
Yaptırılan 360 resim içerisinde göç maruz kalan çocukların yaptığı resim sayısı: 122; göç maruz kalmayan çocukların yaptığı resim sayısı: 238'dir. Yorumlayıcıların fazla zamanını almamak, resim sayısının fazla olmasının olumsuzluğunu azaltmak için, resimler içerisinde kura ile elli beşer resim seçilmiştir. Değerlendirilmeye dahil edilen göç etmeyen çocuk sayısı: 24 kız, 31 erkekten oluşarak aşağıda grafikte gösterilmiştir (Grafik 5). Resimleri değerlendirilen göç eden çocuk sayısı 22 kız, 33 erkek çocuktan oluşmaktadır. Ayrıca, bunlardan 10'u farklı bir ilden Diyarbakır iline, 31'i Diyarbakır iline bağlı farklı ilçelerden Diyarbakır'a ve 14'ü farklı

köylerden Diyarbakır iline göç etmiş ailelerin çocukları olup Grafik 6’da birlikte verilmiştir.

Grafik 5: Cinsiyete göre göç etmeyenler

Grafik 6: Göç edenlerin geldikleri bölgeler ve cinsiyete göre dağılımı

Uzman kişilerin resimler hakkındaki yorumları ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve bu kayıtlar daha sonra araştırmacı tarafından çözümlenerek göçe maruz kalan çocukların yaptıkları resimlerle göçe maruz kalmayan çocukların yaptıkları resimler hakkında yapılan yorumlar belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda çocukların resimlerde kullandıkları a)çizgi, b)renk, c)doku, d)kompozisyon, e)zemin-biçim, f)oran-orantı, g)mekan, h)zaman, ı)denge, i)ahenk, j)birlik, k)hareket, l)hacim, m)boyut, n)ışık-gölge, o)perspektif gibi öğeler açısından değerlendirilerek, yapılan yorumlar dikkate alınmıştır.

Bu yorumlama esnasında hangi grubun göç eden hangi grubun göç etmeyen grup olduklarını bilmeden, sadece çocukların resimlerinde dışavurumları hakkında bilgiler almak hedeflenmektedir.

Son olarak çocuk resimlerinin çekilen fotoğrafları tezde resimler kısmında sunulmuştur.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUMLAR

Göçe maruz kalmış 9-11 yaş çocukların resim yaparak kendilerini dışa vurmalarından yola çıkarak kendilerine resimler yaptırılmıştır. Göçe maruz kalmayan çocuklara da resimler yaptırılmış ve bu iki grup arasında resimsel ifadelerinde ne gibi benzerlikler ya da ayrılıklar oldukları uzman kişilere yorumlanmıştır. Resimler (A) ve (B) grubu diye 2 gruba ayrılmıştır. A grubu göç etmemiş çocukların çalışması, B grubu göç etmiş çocukların çalışmalarıdır. Uzman kişilerle görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

(A) Grubu ve (B) Grubu Resimler İle İlgili Yapılan Yorumlar

A Grubu (Göçe Maruz Kalmayan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 1. Kişinin Görüşleri

Resimlere bakıldığında göze çarpan en önemli özellik resmi yapan çocukların buldukları yaş seviyesinin altında çizgiler çizdikleri görülmektedir. Doğa perspektifini, giderek nesnelere küçüldüğü özelliğini gösteren resim yok denecek kadar azdır. Ufuk çizgisini kavrayan özelliği gösteren resim pek yoktur. Kompozisyon, renk, oran-orantı kavramları gelişmemiştir. Resimlerin çoğu oldukça renkli olmasına rağmen renk kavramının gelişmediği ve renklerin uygun kullanılmadığı görülür. Bu yaşlardaki çocuklar renk konusunda bilgilendirilmelidirler. Yemyeşil ağaçların arasında kıpkırmızı çatılı bir ev vardı şeklinde öyküler anlatılarak soğuk veya kontrast (zıtlık) renkler dolaylı olarak öğretilmelidir.

Seçtikleri konulara bakılırsa resimlerin çoğunda kentsel kesime uygun izler yansımaktadır. Konu olarak okul binaları ev yapıları oldukça fazladır. Çocukların tercih ettiği araba motifine de sıklıkla rastlanması ve altında asfaltın çizilmesi (Resim 28,52) teknolojinin benimsendiğinin bir göstergesidir. Okul, ev, çiçek motiflerini canlı bir biçimde ele alan resimler bulunmaktadır. Geçmiş yaşantılarına ait deneyimsizlikten

dolayı yapmak istediklerini yeterli bir biçimde yansıtamamışlar. Düzeylerinin çok altında resimler çizmişler.

Resim dersi çocukların kendilerini dışa vurarak ifade etme dersidir. Ama bu çocuklar hiçbir zaman resim dersinde kendilerini ifade etmedikleri, oldukça açıktır.

B Grubu (Göçe Maruz Kalan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 1. Kişinin Görüşleri

Bu gruptaki çocukların resimlerinde soluk renklerle yapılmış, içe kapanıklık ve çekingenlik durumunun açık bir biçimde yansıtıldığı göze çarpmaktadır. Yine bu grubun (B grubu), kırsal kesime özenli, kırsal kesim izlenimi olan çocuklar olduğu belirgindir.

Resimlerdeki konu seçiminde özellikle bu grubun çoğunda okul motifi oldukça ağır basmaktadır. Okul binasının yanı sıra ev de çizmişlerdir. Ancak okul binaları oturdukları ev ile kıyaslandığında oldukça muazzam görünüyorlar (Resim 4,10,42). Okula gelmeleri onların hayatında büyük bir yere sahiptir. Toprağa bağlı yaşantılarının dışında çağdaş dünyayı yansıtan okul ve bu okulun yanında eksik olmayan bayrak, devletin varlığını yansıtan bir seçimdir (Resim 4,6,20,43,47). Kırsal yaşam ile ilgili çift süren, tırmık süren araçlar (Resim 11), dağlar, ağaçlar, çiçek motifleri kıra olan bir özlemi yansıtmaktadır. Çocuk bahçesinin işlenmemiş olması kır özleminin ağır bastığını anlatmaktadır. Toprağa bağlı yaşam onlar için bir iştir, fakat okul toplu yaşam ve kültürdür.

Uçak motifinin yer alması (Resim 33,46) doğu bölgelerinde yaşanan olumsuzlukların çocuğun yaşantısında güçlü bir iz bırakmasının yansımasıdır. Bunun bir travma olabileceği gibi teknolojinin bir simgesi olabilme ihtimalini de akla getirmektedir. Resimlerinin çoğunda çocuksu bir coşku ve irade yoktur. Aile içi mutlu olmayışlarının ve yine aile içerisinde düzenli bir yaşamlarının olmayışı da çizimlerine, konularına, renklerine yansımaktadır. Her iki grubunda bazı çocuk resimlerinde aynı özelliği yansıtan bu ortak olumsuzluklar çocuklardan göç edenlerin de etmeyenlerin de

aynı çevrede yaşamış olmaları ve aile yapılarının, yaşam biçimlerinin benzer olduğundan kaynaklı olabilmektedir.

Konu kapsamında kendini gösteren üç ana malzemedan bahsedebiliriz; birincisi doğa özlemi, açık hava, kır ortamı; ikincisi uçak ve uçaktan inenler; son olarak ta okul binası. Doğa çocuklar için arzu edilen bir özlem, uçak her gün yaşadıkları bir deneyimdir ve okul onlar için en çağdaş bir gösterge olarak güçlü bir motiftir.

Resimlerdeki perspektif özelliğine baktığımızda; doğa perspektifinin, giderek nesnelere küçüldüğü resimler oldukça azdır. Oysaki bu yaş grubu çocukları gördükleri nesnelere ve figürlerin boyutuna, oranlara ve perspektife dikkat eder aynı zamanda bunları gerçeğe uygun şekilde yansıtmaya özen gösterirler. Araştırma kapsamında yer alan çocukların bu özelliklerden yoksun olmaları deneyimsizlik ve kültürel düzey açısından açıklanabilir.

Resimler 9,10,11 yaş gruplarından ziyade 6-9 yaş grubu özelliklerine sahiptir. Çoğunluğu saydam (röntgen) 7-9 yaş dönemi özellikleri göstermektedir. 9-11 yaş grubu evresini kapsayan görsel gerçekçilik özelliğini (Görünürde Doğalcılık Dönemi) gösteren resim yok denecek kadar azdır.

A Grubu (Göçe Maruz Kalmayan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 2. Kişinin Görüşleri

Şablon etkileri yer yer kendini göstermektedir. Evlerin çoğu tek tip evlerdir. Ağaç türü araştırmalarda kaygıları olduğu ve çeşitli ağaçların farklılığına yönelik çabaları içerisindedir. Ağacın farklılığını seçmiş olmaları çeşitli ağaç tipleri yapmış olmaları göç eden grubun bu grup olabileceği ihtimalini oluşturmaktadır. İhtimale neden olan diğer bir olgu çizilen evlerin köy tipi ev özelliklerinin yansımalarıyla ilgilidir. Yüzeyi kullanmadaki ağırlık evlere verilmiştir. Ev ağırlıklı olması ev özlemine ilgi de olabilir. Ev kavramı hepsinde etkili biçimde yer etmiştir. Ev betimlemeleri genellikle ezber dayandır. Kendi evini kendi mekanını yapan da var. Hayal edilecek ev kavramından çok kendi köyünü, evini hayal etmekte.

Resimlerdeki insan ögesine bakıldığında figür betimlemede oldukça geriler. Resimlerin çoğunda insan çizilmemiştir. Çeşitli insan resmini içeren kaynaklardan yeterince yararlanmadıkları gibi anlam çıkabilir.

Hayvan figürlerinde benzerliklerin olduğunu ve yeterince gelişmemiş olduğu görülür, kendine özgü hayvan imgesi arayışında olanlar var. Ezber hayvan resimleri yanında, içtenlikle kendi hayvan imgesini, kendi kelebeğini anlatanlar da var. Kelebek motiflerinde özgünlükler dikkat çekmektedir (Resim 20,32,33,37,39,41).

Mekan kavramına gelince; mekan kavramı geniş bir mekan görülür, bir şeyin önü arkası kaygısı yok. Yüzeyi kavrama, doldurma, zenginleştirme kaygısı pek fazla yok. Oysaki köy gibi yerlerden göç etmiş çocuğun mekanı çok iyi görmesi lazım. Burada resimlerine baktığımız grubun göç eden mi yoksa etmeyen grup olduğu yargısında bir çelişki yaşanılabilir.

Bazı resimlerde hırçın olabilecekleri etkileri gözlenmekte olup, çevre ile ilgili çizimlerine yansıyan trafik (resim 28), cami (resim 12) gibi gözleme dayalı kaygılarından söz edilebilir. Renk kaygısı olan bazı resimlerde dikkatimizi çekmektedir. Figürlerde eksiklik ve bulutlarda şablon etkisi bariz özelliklerdir (Resim 8). Kimi resimlerde daha zengin veya yönlendirilmiş etkiler vardır. Fakat genel olarak bakıldığında çocukların fazla örnekle karşılaşmamaları eğitimcilerin ilgilenmemesiyle alakalı olduğunu ve bu konuda eksikliklerin olduğunu ekleyebiliriz.

B Grubu (Göçe Maruz Kalan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 2. Kişinin Görüşleri

Bu grubun çalışmalarına baktığımızda hemen ilk olarak gözümüze çarpan dağ kavramının sıklıkla çizilmesidir. Gökkuşağı kavramını ele alarak, özgün renklerle boyayanlar var ve renk bilgisi hakkında oldukça yetersiz oldukları görülür. Alt çizgi üzerine yerleştirilmiş ev, hayvan ve insan kavramlarının burada da diğer gruptakinde olduğu gibi pek fazla gelişmemiştir. Hayvan, çiçek, ağaç ve figürler yeterince

gelişmemiştir. Erkek çocuklarının araba kavramını yer yer işledikleri görülür. İnsan figürleri yok denecek kadar azdır. Doğa var, ev var ama insan yok. İnsan ürküntüsü köy çocuklarında vardır.

Okul binalarını bir apartman dairesi gibi yüksek yapmış oldukları dikkati çekmektedir (Resim 4,42). Çocukların bazıları hayal ettikleri olayları yaptıklarını fakat yansıtmada yetersiz kaldıkları barizdir. Örneğin at arabasıyla gezmeyi hayal eden çocuğun bunu resimde anlatması yetersiz kalmıştır (Resim 19).

Çocukların çoğu kendilerini yüreklendirerek yapamıyorlar. Yürekerinden, akıllarından geldiği gibi kendilerini ortaya koyamıyorlar. Bu da büyük bir eksiklik. Çocuk resminde en önemli özellik çocukların kendini deşifre edebilecekleri boya, malzeme ve ondan önce öykü, fotoğraflar, masal, şiir türü uyarılarla besleyip kışkırtarak motive edilerek, tekrarlamalardan kurtarmak ve çocuğun ilgi dünyasını açığa çıkaracak etkinliklere ihtiyaç vardır. Bu şekilde çocuk kendini özgürce ifade edebilir. Yeterince uyarılmadığı takdirde kendini yüzeysel ifade eder. Böylece sadece şablonlarla ve alışılmış tekrarlar ile kendini ifade eder. Daha doğrusu kendisi olmaz, bir maske olur.

A Grubu (Göçe Maruz Kalmayan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 3. Kişinin Görüşleri

Resimlere bakıldığında ilk olarak öğrencilerin çoğunda sanatsal gelişimlerinde istenilen düzeyde olmadıkları dikkat çekmektedir. Perspektif kavramı yok denecek kadar azdır. Bunun farklı nedenlerinden biri istikrarlı bir eğitim almamaları sayılabilir. Gökkuşuğu çizilmesi (Resim 8) çoklu renkleri birlikte gösterme çocuğun çevreden etkilenmesi, derin manalara anlam gönderdiği düşünülmektedir. Coğrafi ortam farklılıkları, çevreden etkilenme resimlere yansımaktadır. Dağlar çizilmiş, doğa var ve bunların konu olması anlamlıdır. Belki bir özlemin ifadesi olarak dışavurumdur. Ekspresif etkiler bakımından baktığımızda tamamen doğanın, çocuğun mevcut yeteneği olan çizgi ve düzensiz renklerle dışavurumdur. Naif bir şekilde konular doğa ve tabiattır. A grubu çocukların resimlerinde yoruma açık birkaç detay dışında göç temasına pek rastlanmamaktadır.

B Grubu (Göçe Maruz Kalan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 3. Kişinin Görüşleri

Bu grubun resimleri ile öteki grubun resimleri arasında pek fark bulunmamaktadır. Ancak birkaç resimde farklı olarak ilk göze çarpan tabiat ile kent, köy ile kentin bir entegrasyonu (uyum) olduğu yönünde. Uçaklar, bilgisayar gibi teknolojik aygıtlar benimsenmiştir. Yol, asfalt gibi genel bir güzergah üzerinde at arabası oldukça anlamlıdır (Resim 19). Bayrak, okul ve doğa birlikte düşünülmüştür. Tabiata, kara tahta ve üzerine yazılar yazılması eğitim özleminin olduğuna kanaat getirmektedir. Bunun dışında bir evin üzerinde bayrağın olması, bölgede askeri güvenlik güçlerine ek olarak güvenlik gücü olarak kullanılan ve korucu olarak adlandırılan yöresel güvenlik güçlerinin yaşamlarından etkilenme söz konusu olmuştur denilebilir (Resim 9). Yeterli veya yetersiz nesnelere renklerle boyanmasının, bazı öğrencilerin gökkuşağı çizerek bu renkleri karıştırmaları oldukça anlamlı görünmektedir. Çoğu çocukların deniz ve bol yeşil alan çizmesi bunlara duyulan özlemin yanı sıra mevsimlik işçi ailelerinden etkilenme olabilir. Dağlara Cudi, Ağrı gibi isimlendirilmesi (Resim 29) Diyarbakır vilayetine bölgeden gelen göçün bir ifadesi olarak görülebilir. Uçak asker, helikopter gibi kavramların çizilmesi bölge insanının dünyasına yerleşmiş ve bundan etkilenmiş olduklarının bir göstergesidir. Resimlere konu olan bu tür olayların artık sıradan bir olay olarak anlatılmaktadır. Bu tür olumsuz olaylar sanatsal gelişmelerine değil kişisel gelişmelerine olumsuz etkiler yapmaktadır. Bu dışavurum nesnelere veya çizgilerle ifade edilebilirken, sanatsal zekası ileri düzeyde olan çocuklar bunu görsellikle dile getirmektedirler. Eğitim mağduru olan çocukların dışa vurmalarını istenmedik biçimde yansıttıklarını görebiliriz.

Genel olarak az figürlü resimler görülmektedir. Bir doğa özlemi ve insanlardan ürkme olarak düşünülebilir. İnsanların az işlenmesi tabiata duyulan bir özlem olup figürden kaçış söz konusudur.

Yine burada da 9-11 yaş evresine uygun resim oldukça azdır. Dışardan evin içini çizmesi saydamlık dönemi (7-9 yaş) özelliklerini gösterir. Derinliğin olmaması perspektifin seviyeye uygun olmaması anlaşılmaktadır. Renk, mekan ve figürleri etkili

kullanmamaları, perspektiften uzak olmaları, sanatsal seviyelerin olması gereken yerden geride olduğunu göstermektedir. Bu da resimleri yapan çocukların yeterli bir sanat eğitimi almadıkları sonucunu verir. Fırsat ve imkan tanınırsa her birinin kendi zeka farklılıklarını uzamsal zeka bağlamında (sanatsal zeka) dışa vurmalarına hiçbir neden olmaz diyebiliriz.

A Grubu (Göçe Maruz Kalan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 4. Kişinin Görüşleri

Genellikle resim eğitimi almamış olup, resimsel beceri çocukların çoğunun resimlerinde görülmemektedir. Şehir ve köy hayatına birlikte özen verilmiş. Bir yandan tavuk, dağ, uçurtma çizilirken öbür taraftan araba gibi teknolojik nesnelere ilgi duyulmuştur (Resim 1). Resimler renkli olup, ağaç ve kuş figürlerinde sembolik çizimler bulunmaktadır. Mutlu çocuk resimleri bulunmaktadır. Aile resimlerine değinen çocuklar görülmektedir. (Resim 18). Fakat ailelerini yapmaktan ziyade kırsal alana, köy hayatına özlem duyulan resimler daha fazla yer almaktadır. Kompozisyon güzel işlenmiş ve canlı renkler kullanılmış ancak resimsel eğitim oldukça yetersiz gözükmemektedir (Resim 55).

Bu dönemin özelliği olarak bu yaşlardaki çocuklar içinde yaşadıkları toplumun ve kültürün özelliklerini yansıtmaya kaygısı duymaktadır. Köy oyunlarına değinip kadın ve erkek figürlerini ayrı tutan resimler yer almaktadır. Yörede etkisini devam ettiren kadın ve erkek arasındaki ayrım çocuk tarafından algılanmış ve bunu olduğu gibi resimlerinde de belirginleştirmiştir. Ayrıca çocuk, kadın ve erkek diye yazı ile ifade etmiştir. Kadın kelimesini yörede kullanılan farklı bir dilde kaygısızca yazmıştır (Resim 21). Çocuklar hayal ettikleri şeyleri yapıyor ve neyi ifade ettiklerini yazarak belirtenler bulunmaktadır. Kendi çiçeğini, lalesini yapan özgün resimler de yer almaktadır. İçlerinden geldiği gibi resim yapmışlardır ama el becerileri ve gözlemleri yetersiz kalmıştır. Çocukların çoğunun resimsel gelişim evrelerinin altında çizdikleri söylenebilir. Şehirde yaşamış çocuklar olduğu izlenimi veren resimler bu grupta çoğunlukla yer almaktadır. Canlı renkler kullanmalarından dolayı mutlu çocuk olma ihtimalini veren ve ev, çiçek gibi motiflerin sık olduğu resimler görülmektedir.

B Grubu (Göçe Maruz Kalan Çocukların) Resimleri Hakkında Uzman 4. Kişinin Görüşleri

Resimlerde ilk olarak diğer grup gibi çocukların resimsel gelişimlerin altında şekiller çizdikleri, daha az renkli olup kentsel yaşama daha ilgili olan resimler yer almaktadır. Trafik ışıklarının birçok resimde yer alması trafik kaygısını taşımakta ya da teknolojiye olan ilgileri oldukları söylenebilir. Ancak bu tür resimlerin bazılarında gösterilmeye çalışılan çocuğa çarpan araba resmi bir trafik korkusu yaşadıklarına dair ipucu olabilmektedir (Resim 27). Köy hayatını konu alan resimler de görülmektedir. Kırsal kesimle ilgili özellikleri ayrıntılı çizmişlerdir. Tarlada tırmık süren (Resim11), elma toplamaya giden araçlar (Resim 18) ve ahırda koyun (Resim, 42) çizen çocuklar bu hayatın özelliklerini oldukça gerçekçi yansıtmışlardır (Resim 30). İnsana özgü mutluluk duygusunu herhangi bir figüre yüklemek yerine bir çiçeğin içinde mutlu ve hayal kuran bir arı resmi yapılarak hayvan sevgisi yansıtılmıştır (Resim 55). Büyük ve çok katlı okul binası (Resim 4,42) çizerek okula yükledikleri anlamı onu büyük ve gösterişli çizerek vermek istemiş olabilirler. Onlar için önemli bir değer taşıyan okulun hemen yanında bayrak çizerek ikisini bir bütün olarak ele almışlar. İnsan figürlerine oldukça az rastlanması insanlardan daha çok doğaya olan özlemlerinin bir sonucu olarak düşünülebilir. Bu dönem çocukları çevrelerinde olup bitenleri gözlemlemeye başlarlar. Nesnelere mekana uygun yerleştirmiş ancak bunu resimle ifade etmede oldukça geri kalmışlar. Çizilen insan figürlerinin de yaş düzeylerinin altında oldukça orantısız çizilmiştir. Çöp adam yapan resimler vardır (Resim 16,34,35). 7-9 yaş özelliklerini yansıtan saydam resimler oldukça fazladır. (Resim 5,8,9,11,35,42,53). Resimlerde kullandıkları renklere bakıldığında rengi doğru kullanmamış ve ya kullanmak istememiş olabilirler. Bazı resimler farklı renkleri kaynaştırarak sert çizgilerle yapılmıştır (Resim 22,23,26). Koyu renkler kullanıp, daha canlı renkler kullanmayı tercih etmeyen karamsar resimler vardır (Resim 32,34,46). A grubunun resimlerindeki zevk ve eğlence bu grup çocuklarının resimlerine yansımamaktadır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Göçe maruz kalan ve göçe maruz kalmamış 9-11 yaş çocukların kendilerini dışa vurmada yaptıkları resimlerde göçün etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada göçün çocukların resimdeki dışavurumlarına etki ettiği gözlenmiştir.

Çocukların çevrelerindeki olaylardan etkilendikleri ve yaşadıkları bölgenin kültürel özelliklerin, yaşam biçimlerini ve coğrafi özelliklerini resimlerine yansıttıkları görülmüştür. Kente yerleşmeden önce kırsal kesimlerde yaşayan çocukların geldikleri yerin özelliklerini kent hayatına yerleştirerek resimlerini yapmaktadırlar. Ailelerinde yaşanan kadın ve erkek farklılığını resim yoluyla dışa vurmaktadırlar.

Figür betimlemede oldukça geride olan çocuklar 9-11 yaş grubunun sanatsal gelişimi olan “Gerçekçilik Dönemi” özelliklerinin altında olan 7-9 yaş grubu “Şematik Dönem” özelliklerini göstermektedirler. Kendine özgü imgeler çizmekten ziyade resimlerde ezbere dayanan, yeterince gelişmemiş motifler kullanılmaktadır.

Göç alan bölgelerde olan okullarda görev yapan öğretmenlerin, çocukların görsel sanatlar alanında gelişim aşamalarının altında olduklarını dikkate almaları gerekir. Sanat eğitimcilerin bu yaş grubu çocuklarını gerçekçi ve yaratıcı olmalarına ortam hazırlayarak farklı bakış açıları ve düşünceleri kazandırılmalıdır. Renk, çizgi, perspektif ve kullanılan malzemeler hakkında bilgiler vererek çocuğun ilgi ve becerilerine uygun seçim yapmasını sağlamalıdır.

Bu araştırmada göçün çocuklar üzerindeki etkileri çocuklara yaptırılan resimler aracılığıyla incelenmeye çalışılmıştır. Diğer başka sanatsal etkinlikler (tiyatro, heykel, seramik veya üç boyutlu çalışmalar) yaptırılarak da araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgür, Z. (1997). Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç Ve Bölgelerarası Dengesizlik, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Akkaya, T. (1979). Göç Ve Değişme, İ.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Akverdi H. (1953). Sanatta Yaratma, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Artut K. (2007). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ayık, F. (1996). Çocuğunun Çağdaş Resim Sanatındaki Dışavurumcu Yansımaları, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Bağlı, M. & Binici A. (2005). Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi, Bilimadamı Yayınları, Ankara,
- Bingöl, C. (1975). Resim Nedir Nasıl Yapılır, Nasıl Öğrenilir, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Birleşmiş Milletler, Kalkınma Merkezi, (2006). Zorunlu Göç Ve Etkileri Diyarbakır.
- Bölge içi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, (1998). Türk Mühendisler Ve Mimarlar Odaları Birliği, Ankara.
- Cadoret, M. (2005). (Çev. Gün Z). Traumatismes collectifs et traumatismes individuels, <http://psychiatrie-francaise.com> adresinden alındı.
- Cox V. M. (1992). (Çev. Bayraktar R). 'Çocuk Çizimleri' VII. Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulan bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cox V. M & Bayraktar R. (1993). 'Çocuk ve yetişkinlerde insan resimleri çizimlerinin kültürler arası karşılaştırılması' VI. Ulusal Psikoloji Kongresinde sunulan bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Diyarbakır Valiliği (2007). <http://www.diyarbakir.gov.tr/sosyalyapi.asp> adresinden alındı.

- Erkan, R. (2004). Kentleşme Ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, Ankara.
- Erkan, R. & Bağlı, M. (2005). Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara.
- Eyüboğlu, B. (1976). “Çocuksu” Çocuk Resimleri Üzerine, Kültür ve Sanat, Yapı Kredi Yayınları. Yıl:2 Sayı: 4
- Genç, A & Siphaoğlu, A. (1990). Görsel Algılama “Sanatta Yaratıcı Süreç”, Sergi Yayınları, İzmir.
- Gençaydın, Z. (1987). Güzel Sanatlar Eğitimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Gürel, S. (2001). Türkiye’de Göç Ve Bütünleşme Sorunları, 21.Yüzyılın Karşısında Kent Ve İnsan, Yayına Hazırlayan: Firdevs Gümüşçüoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Gürtuna, S. (2003). Çocuk ve Sanat Eğitimi – Çocuğum Sanatla Tanışıyor, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- GYODER Gayrimenkul Araştırma Raporu – 4
<http://www.nethaber.com/NewsDetails.aspx?id=47580> adresinden alındı.
- Karpat, H. K. (2003). Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, (Çev. A. Sönmez), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kavruk, H. (1977). “Çocuklarımızın Yaratıcı Gücü” Sanat Dünyamız, Eylül Yapı ve Kredi Bankası Yayınları Yıl:4, Sayı:11.
- Kehnemuyi, Z. (1977). Çocuğun Resim Eğitimi, Redhouse Yayınevi, İstanbul,
- Kehnemuyi, Z. (2006). Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kırıçoğlu, O. T. (2002). Sanatta Eğitim, Pegem A Yayınları, Ankara.
- Kırıçoğlu, O. & Stokrocki, M. (1997). YÖK Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Orta Öğretim Sanat Öğretimi, Ankara.
- Kongar, E. (1995). İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- May, R. (2007). *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Ve Kentlileşme Ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Özkalp, E. (1990). *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik Ve Farklılaşma*, Açılımkitap, İstanbul.
- Rein, R. P. & Rein, R. (2005). (Çev: Selda Gökten). *Çocuklarınızın Beceri ve Yeteneklerini Nasıl Geliştirebilirsiniz*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Sabuncuğlu, O. (1998). *Göçe Zorlanan Bir Grup Bulgaristan Türk'ü Çocuk ve Ergende psikiyatrik-Psikolojik Durum*, Marmara Üniversitesi Marmara Tıp Fakültesi, Çocuk Psikiyatrisi Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- San, İ. (1979). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Szapocnik, J. Ve Kurtines, W. M. (1993). *Family Psychology and Cultural Diversity: Oportunities for Theory, Research and Application*. *Amerikan psychologists* 48.
- Trovato, F. (1986). *Suicide and ethnic factors in Canada*. *International Journal of Social Psychiatry*.
- Turla, A. (2004). *Çocuk ve Yaratıcılık*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Türkiye'de ve Diyarbakır'da İç Göç* (2006), Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.
- Westermeyer, J. (1986). *Migration and psychopathology, Refugee Mental Health in Resettlement Countries*, Hemisphere Publishing Coorporation, Washington.
- Yalçın, O. (1953). *Çocuk Resminin Dili*, Bir Yayınevi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2000). *Resimleriyle Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuğu Tanımak ve Anlamak*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

RESİMLER

Resimler İle İlgili Açıklama:

(A) Grubu: Göçe maruz kalmamış çocukların resimleri (55) Sayfa 57-70

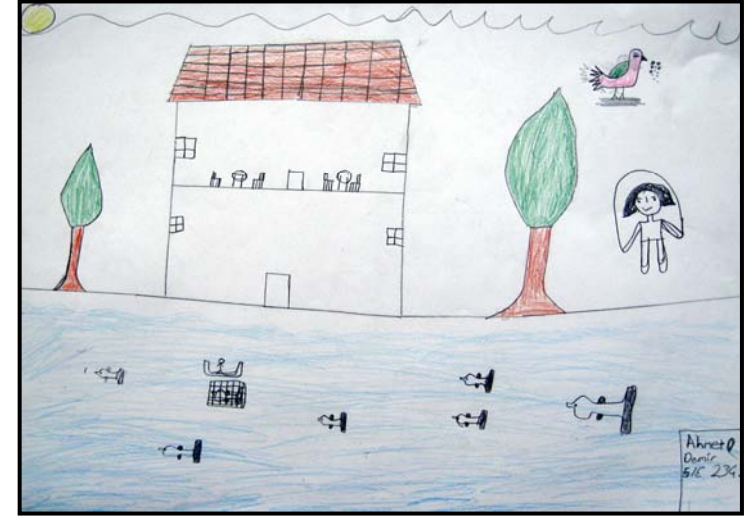
(B) Grubu: Göçe maruz kalmış çocukların resimleri (55) Sayfa 71-84.

Resim Numaraları / İsmi Baş Harfi. Soy İsmi Baş Harfi. / Yaş / Cinsiyet.

A - GRUBU

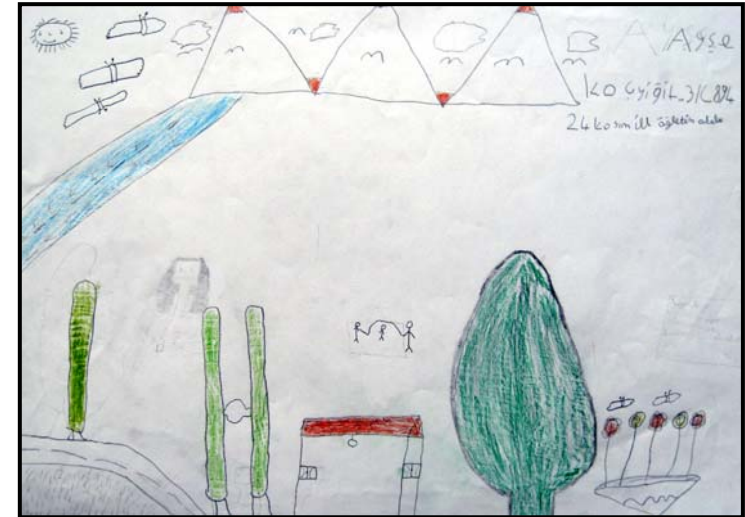
Resim 1 / A.A. / Yaş : 9,5 / E

Resim 2 / A.D. / Yaş : 11 / E

Resim 3 / A.B. / Yaş : 11 / E

Resim 4 / A.K. / Yaş : 11 / K

Resim 5 / B.A. / Yaş : 10 / K

Resim 6 / B.B. / Yaş : 10 / E

Resim 7 / B.K. / Yaş : 10 / K

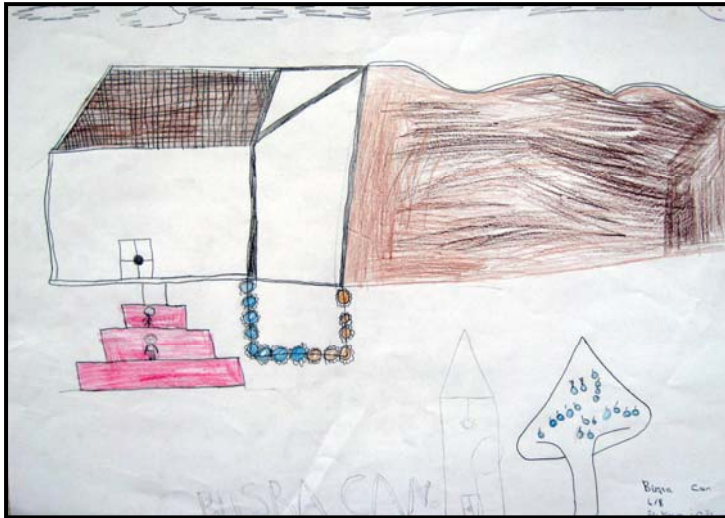
Resim 8 / B.E. / Yaş : 10 / E

Resim 9 / B.C. / Yaş : 11 / E

Resim 10 / B.G. / Yaş : 11 / K

Resim 11 / B.C. / Yaş : 9 / K

Resim 12 / C.M.A. / Yaş : 9 / E

Resim 13 / D.G. / Yaş : 12 / E

Resim 14 / F.G. / Yaş : 10 / E

Resim 15 / F.A. / Yaş : 9 / E

Resim 16 / G.K. / Yaş : 11 / K

Resim 17 / H.Ç. / Yaş : 10 / K

Resim 18 / H.G. / Yaş : 11 / K

Resim 19 / H.Ü. / Yaş : 9.5 / K

Resim 20 / H.Ü. / Yaş : 11 / E

Resim 21 / K.T. / Yaş : 11 / K

Resim 22 / L.C. / Yaş : 10 / K

Resim 23 / L.Ş. / Yaş : 11 / K

Resim 24 / M.A. / Yaş : 9 / E

Resim 25 / M.A. / Yaş : 9 / K

Resim 26 / M.K. / Yaş : 11 / K

Resim 27 / M.D. / Yaş : 11 / E

Resim 28 / M.G. / Yaş : 11 / E

Resim 29 / M.I. / Yaş : 10 / E

Resim 30 / M.K. / Yaş : 11 / E

Resim 31 / M.S. / Yaş : 11 / K

Resim 32 / M.Y. / Yaş : 10 / K

Resim 33 / M.K. / Yaş : 9 / K

Resim 34 / M.A. / Yaş : 10 / E

Resim 35 / M.Ç. / Yaş : 10 / E

Resim 36 / O.Ş. / Yaş : 9 / E

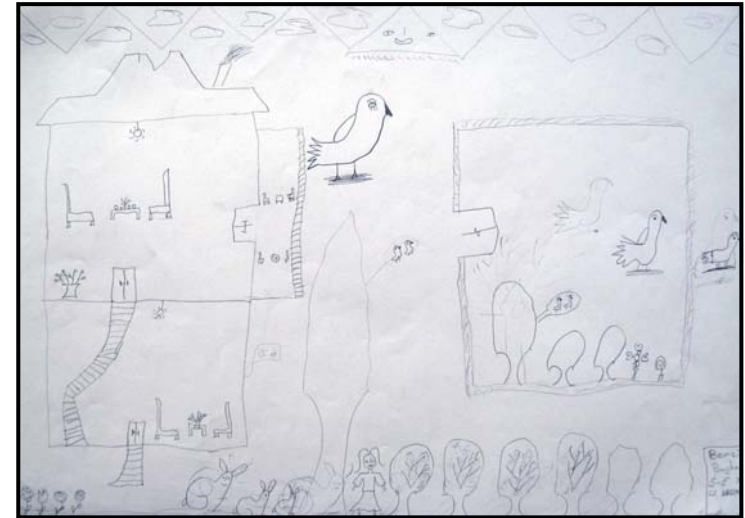
Resim 37 / P.Y. / Yaş : 11 / K

Resim 38 / R.K. / Yaş : 10 / E

Resim 39 / R.Y. / Yaş : 9 / E

Resim 40 / R.B. / Yaş : 10 / E

Resim 41 / R.Y. / Yaş : 10 / K

Resim 42 / R.B. / Yaş : 10 / K

Resim 43 / R.K. / Yaş : 10 / K

Resim 44 / S.Ö. Yaş : 11 / E

Resim 45 / S.B. / Yaş : 9.5 / E

Resim 46 / S.Ü. / Yaş : 9 / K

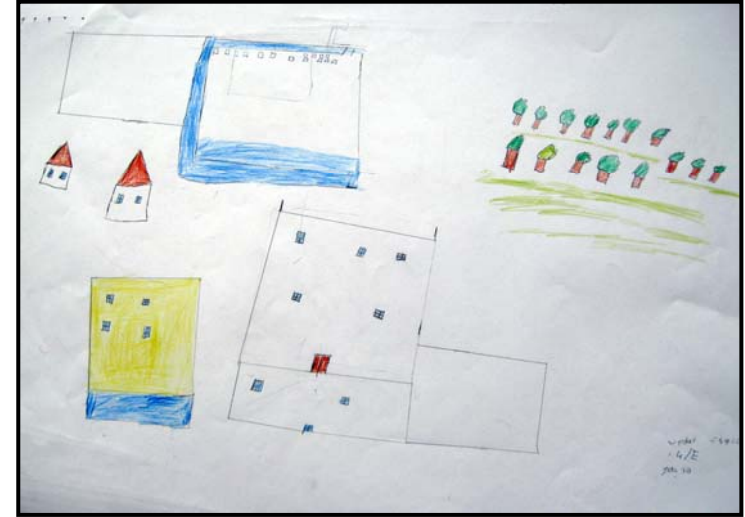
Resim 47 / S.K. / Yaş : 9 / E

Resim 48 / S.Ç. / Yaş : 11 / K

Resim 49 / T.Ş. / Yaş : 11 / E

Resim 50 / V.Ü. / Yaş : 10 / E

Resim 51 / V.A. / Yaş : 10 / E

Resim 52 / Y.S. / Yaş : 11 / E

Resim 53 / Z.Z. / Yaş : 11 / K

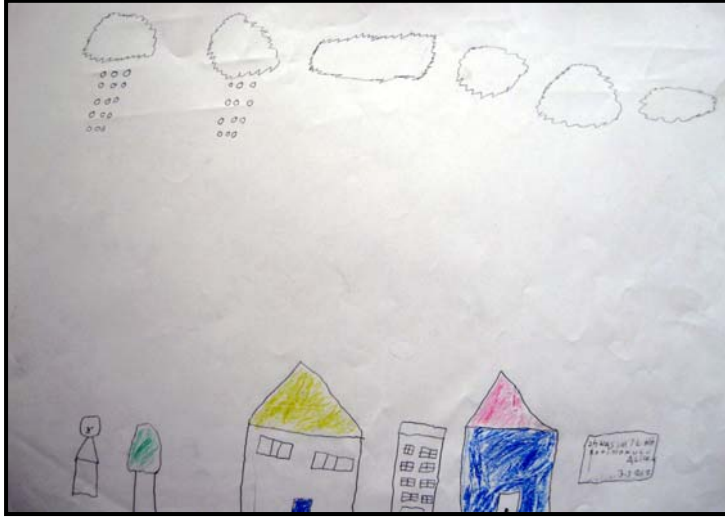
Resim 54 / Z.K. / Yaş: 10 / E

Resim 55 / A.A. / Yaş : 11 / E

B - GRUBU

Resim 1 / A.Ç. / Yaş : 9 / E

Resim 2 / A.D. / Yaş : 9 / K

Resim 3 / A.A. / Yaş : 9 / E

Resim 4 / Ç.Ü. / Yaş : 10 / K

Resim 5 / Ç.A. / Yaş : 9.5 / K

Resim 6 / E.G. / Yaş : 10 / K

Resim 7 / E.K. / Yaş : 10 / K

Resim 8 / E.A. / Yaş : 11 / E

Resim 9 / E.Y. / Yaş : 10 / K

Resim 10 / F.A. / Yaş : 10 / K

Resim 11 / F.A. / Yaş : 10 / E

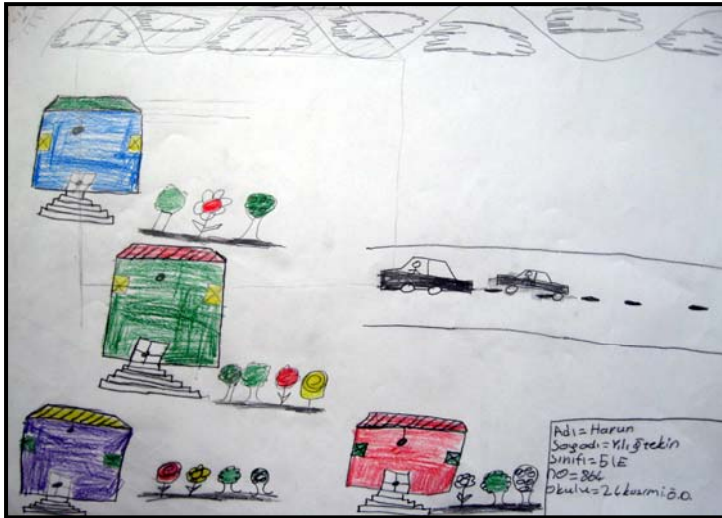
Resim 12 / G.A./ Yaş: 11 / K

Resim 13 / G.Y. / Yaş : 11 / K

Resim 14 / H.U. / Yaş : 9 / E

Resim 15 / H.Y. / Yaş : 11 / E

Resim 16 / H.A. / Yaş : 11 / K

Resim 17 / H.A. / Yaş : 10 / K

Resim 18 / H.A. / Yaş : 9 / E

Resim 19 / H.E. / Yaş : 11 / E

Resim 20 / İ.A. / Yaş : 11 / E

Resim 21 / İ.Ş. / Yaş : 9,5 / E

Resim 22 / M.F. / Yaş : 9 / E

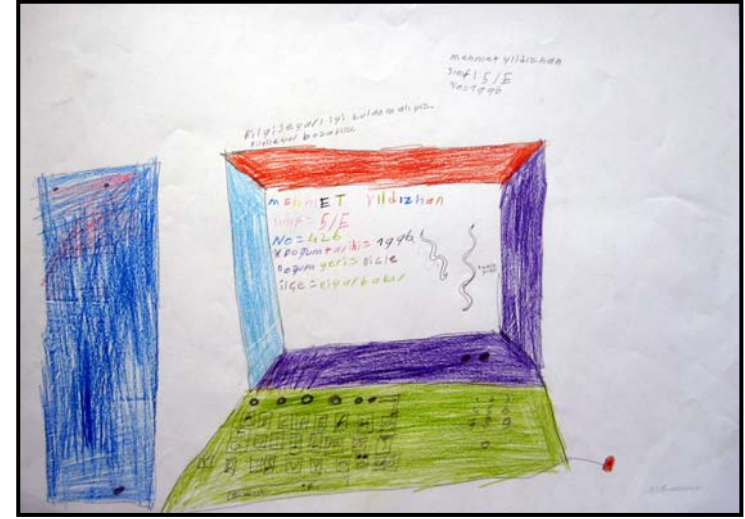
Resim 23 / M.K. / Yaş : 11 / E

Resim 24 / M.Ö. / Yaş : 11 / E

Resim 25 / M.Ş.A. / Yaş : 10 / E

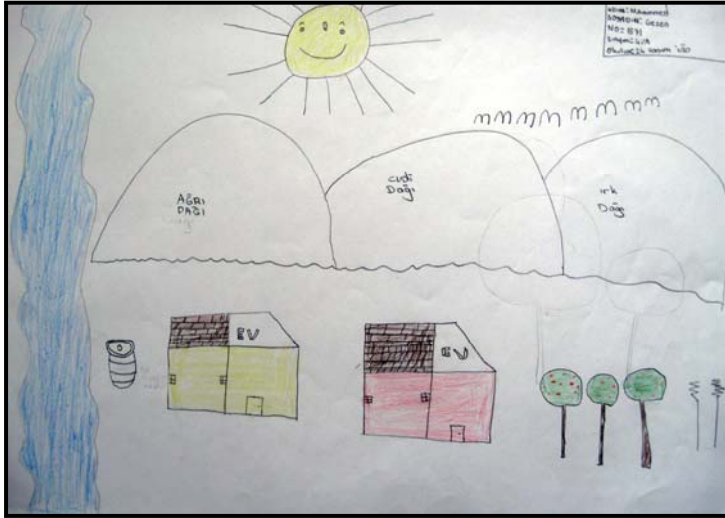
Resim 26 / M.Y. / Yaş : 11 / E

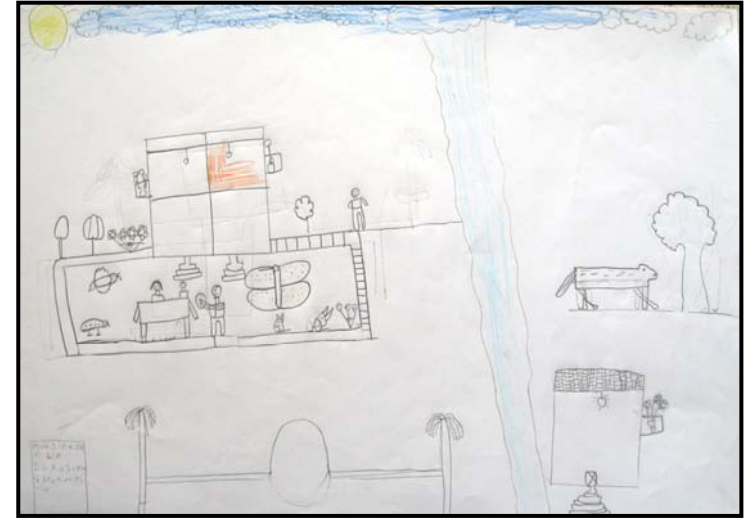
Resim 27 / M.S. / Yaş : 9 / K

Resim 28/ M.Y. / Yaş : 11 / K

Resim 29 / M.G. / Yaş : 11 / E

Resim 30 / M.O. / Yaş : 11 / E

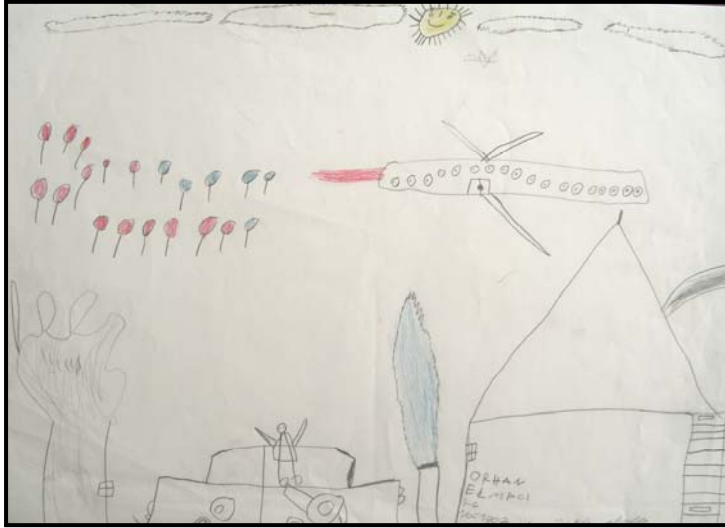

Resim 31 / N.G. / Yaş : 11 / E

Resim 32 / O.T. / Yaş : 10 / E

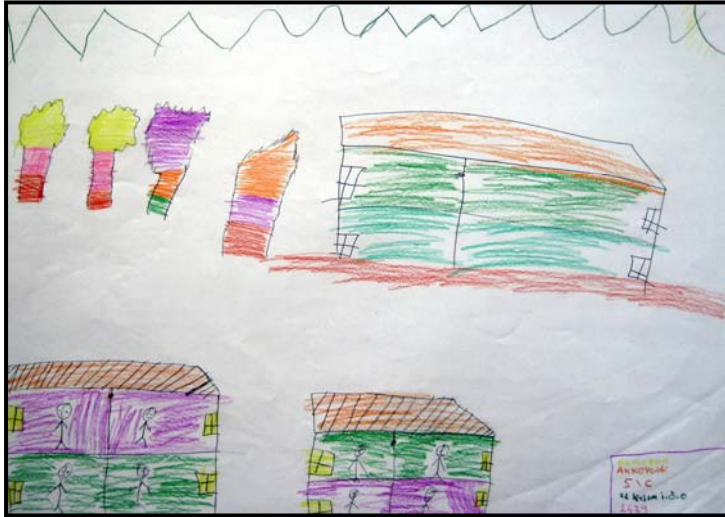

Resim 33 / O.G. / Yaş : 10 / E

Resim 34 / O.T. / Yaş : 11 / E

Resim 35 / R.A. / Yaş : 11 / E

Resim 36 / R.G. / Yaş : 11 / E

Resim 37 / R.Y. / Yaş : 11 / E

Resim 38 / R.İ. / Yaş : 10 / E

Resim 39 / R.U. / Yaş : 11 / E

Resim 40 / R.C. / Yaş :11 / K

Resim 41 / R.Ç. / Yaş : 11 / K

Resim 42 / S.K. / Yaş : 9 / K

Resim 43 / S.A. / Yaş : 10 / K

Resim 44 / S.Ç. / Yaş : 10 / K

Resim 45 / Ş.Ç. / Yaş : 10 / E

Resim 46 / Ş.F. / Yaş : 10 / E

Resim 47 / T.K. / Yaş : 11 / K

Resim 48 / T.K. / Yaş : 9 / K

Resim 49 / U.K. / Yaş : 10 / E

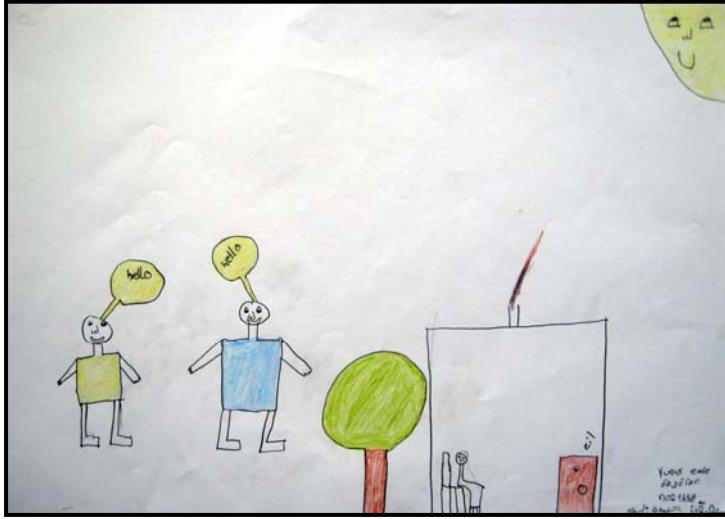
Resim 50 / V.Ç. / Yaş : 9 / E

Resim 51 / Y.A. / Yaş : 10 / E

Resim 52 / Y.B. / Yaş : 10 / E

Resim 53 / Y.E.Ö. / Yaş : 10 / E

Resim 54 / Z.Ç. / Yaş : 11 / K

Resim 55 / Z.G. / Yaş : 11 / K

ÖZGEÇMİŞ

- 1980 Diyarbakır doğumlu,
- İlk, orta ve lise öğrenimini Diyarbakır'da tamamladı,
- 1998 Atatürk Üniversitesi Ağrı Eğitim Fakültesi Resim Öğretmenliği programına alındı
- 2002 Atatürk Üniversitesi Ağrı Eğitim Fakültesi Resim Öğretmenliği programdan mezun oldu.